

TAIDE LASTEN OSALLISUUDEN TUKENA

Varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuudesta ja
taidekasvatuksesta varhaiskasvatuksessa

Paavalniemi Katri

Opinnäytetyö
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

2020

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

Tekijä	Katri Paavalniemi	Vuosi	2020
Ohjaajat	Seija Järvi ja Leena Seppälä		
Työn nimi	Taide lasten osallisuuden tukena- Varhaiskasvatuk- sen opettajien kokemuksia lasten osallisuudesta ja taidekasvatuksesta varhaiskasvatuksessa		
Sivu- ja liitesivumäärä	71+ 4		

Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa tarkoittaa lasten aitoa mahdollisuutta osallistua toimintaan sen suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin kautta. Osallisuuteen liittyy vahvasti kasvattajien kyky kohdata lapset ja heidän mielenkiintonsa kohteet sekä yksilölliset tarpeet. Tämä vaatii kasvattajilta herkkyyttä ja kykyä havainnointiin. Oman työn reflektiivinen ote ja palaute kasvattajatiimissä vahvistavat lasten osallisuuden mahdollisuuksia.

Taiteellinen ilmaisu on yksi kanava omien tunteiden esille tuomiseen. Lasten taidekasvatus ohjaa lapsia ilmaisemaan itseään taiteen eri muotojen avulla. Tämä lisää lasten itseilmaisun ja itsetunnon vahvistumista ja kehittää lasten sosiaalisia taitoja. Tämä vahvistaa lasten osallisuuden mahdollisuuksia. Osaltaan lasten taiteellinen ilmaisu yhdistyy lapsille luontaiseen tapaan toimia, eli leikkiin ja leikin luovuuteen.

Tämän opinnäytteen tavoite on tutkia Torniossa varhaiskasvatuksessa töitä tekevien varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuudesta ja lasten taiteellisesta ilmaisusta. Tutkimusongelma on lasten osallisuuden vahvistaminen taiteellisen ilmaisun ja leikin avulla. Tutkimus tarjoaa varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia näistä.

Opinnäytteeni on laadullinen tutkimus, jonka aineiston olen kerännyt teemahaastattelujen avulla. Aineiston analyysissä olen hyödyntänyt sisällönanalyysia sekä teemoittelua. Tutkimustulokset esitän teemoittain ja jokaisesta tuon esiin autenttisia haastatteluvastauksia.

Tutkimustulosten perusteella voidaan sanoa haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien olevan tietoisia osallisuuden käsitteestä ja sen hyödyntämisestä työssä. Keskeisimpänä lasten osallisuuteen vaikuttavista seikoista nähdään kasvattajan merkitys. Osaltaan taidekasvatuksella koettiin voivan vaikuttaa lasten osallisuuteen. Alalla toivotaan myös lisää tietoa ja toimintatapoja toteuttaa taidekasvatusta.

Avainsanat Varhaiskasvatus, lasten osallisuus, taidekasvatus, teemahaastattelu

Bachelor's Degree in Social Services
Bachelor of Social Services

Author	Katri Paavalniemi	Year	2020
Supervisors	Seija Järvi and Leena Seppälä		
Subject of thesis	Art as a support of children's participation- Early childhood educator's thoughts of art education in children's daycare		
Number of pages	71+ 4		

In early childhood education and care children's participation means children's real chance to participate in every part of action. Part of participation is an educator's ability to see children and their interest and individual needs. This requires the educator's sensibility and ability to observe children. The educators can strengthen the possibilities of children's participation with self-evaluation of their own work and conversations with the educational teams.

Artistic expression is one channel to express inner feelings. Children's art education guides children to self-expressions with using different kind of arts. This enhance children's self-expression skills, strengthen self-esteem and develop their social skills. This strengthen possibilities of children's participation. As one part, the children's artistic expression relates to children's play, both being natural ways to act for children.

The aim of this thesis was to research early childhood educators' experiences of children's participation and children's artistic expression at Tornio early childhood education and care. The research problem is strengthening the children participation with artistic expression and children's play. The research gives early childhood educators experiences on these themes.

The thesis is a qualitative research and I have collected the material with theme interviews. I use contents analysis and themes to analyse collected material. The research results are shown by themes and in every theme, I bring out authentic interview answers.

As a result, can be said that these interviewed early childhood educators are aware of the meaning of participation and they are using it in their work. Essential meaning of children participation is educators' impact to it. These answers show early childhood educator's thoughts that art education can be one way for children to participate. Early childhood education and care employees also wish to get more information and new ways to work with art education.

Keywords Early childhood education and care, children participation, art education, theme interview

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA	9
2.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	9
2.2 Opinnäytetyön toteutus ja aikataulu	11
3 LASTEN OSALLISUUS	13
3.1 Lasten osallisuuden määrittelyä	13
3.2 Osallisuus varhaiskasvatuksessa	15
4 TAIDE JA SEN MAHDOLLISUUDET VARHAISKASVATUKSESSA	20
4.1 Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa	20
4.2 Taiteen hyödyt lapselle	21
4.3 Kasvattajan rooli taiteellisten kokemusten mahdollistajana	23
4.4 Esimerkki taiteen hyödyntämisestä varhaiskasvatuksen pedagogiikassa: TAIKAVA- hanke	26
5 LEIKKI OSANA OSALLISUUTTA JA TAITEELLISTA ILMAISUA	29
6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	32
6.1 Teemahaastattelu	32
6.2 Aineiston analyysi sisällönanalyysin ja teemoittelun avulla	37
6.3 Tutkimukset eettisyys ja luotettavuus	43
7 TUTKIMUSTULOKSET	45
7.1 Kasvattaja mahdollistaa lasten osallisuuden ilmenemisen	45
7.2 Taidekasvatus osallisuuden vahvistajana	50
7.3 Kasvattajan merkitys leikkiin	56
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	60
LÄHTEET	68
LIITTEET	72

1 JOHDANTO

Lasten osallisuus on yhtenä vahvana tavoitteena ja tahtotilana niin valtakunnallisessa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sekä varhaiskasvatuslaissa. Lasten osallisuus pohjaa vahvasti YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS), jossa sopimusvaltiot takaavat lapselle oikeuden oman näkemyksensä ilmaisuun sekä häntä koskevien asioiden käsittelyyn ikä- ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteutumiseksi lapselle tulee antaa mahdollisuus tulla kuulluksi joko suoraan tai edustajan välityksellä. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991 artikla 12.) Lapsen oikeuksien sopimus vaikuttaa myös Varhaiskasvatustalakiin sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, joiden mukaan varhaiskasvatusta järjestetään. Varhaiskasvatuslaissa lasten osallisuus määritellään varhaiskasvatuksen tavoitteissa edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, mahdollistaa ja varmistaa tasarvoiset lähtökohdat jokaiselle lapselle osallistua sekä saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Varhaiskasvatustalaki 540/2018 §3).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lasten osallisuus näkyy varhaiskasvatuksen arvomaailmassa sekä toimintakulttuurissa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan lapsella olevan oikeus ilmaista itseään ja ajatuksiaan omien ilmaisun keinojen avulla. Varhaiskasvatuksessa kunnioitetaan lasten oikeuksia tulla kuulluksi ja tuetaan lasten kehittyviä osallistumisen sekä vaikuttamisen taitoja ja kannustetaan lapsia oma-aloitteisuuteen. Näitä taitoja henkilöstö kehittää lapsissa lasten arvostavan ja sensitiivisen kohtaamisen, lasten ajatusten kuulemisen ja heidän aloitteisiin vastaamisensa kautta. Osaltaan tämä edellyttää toimintatapojen ja rakenteiden tietoista kehittämistä lasten osallisuutta vahvistavaan suuntaan. Vahvistettaessa lasten osallisuutta ruokitaan myös lapsen ymmärrystä omasta yhteisöstään, paikastaan siinä, lapsen oman toiminnan oikeuksista, vastuusta ja seurauksista. Tämä vahvistaa lapsen paikkaa omassa yhteisössään. (Opetushallitus 2019, 21, 26–27, 30.)

Lasten osallisuuteen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomioita. Erilaisia tutkimuksia lasten osallisuudesta on tehty useita ja lapsen kuulemisen ja osallisuuden merkitystä on viimeisten vuosikymmenten aikana painotettu niin varhaiskasvatuksen kentällä sekä myös muissa yhteiskunnan eri palveluissa. Lasten osallisuudesta puhuminen on osa laajempaa kokonaisuutta, jossa korostuu yksilön osallisuus ja sen merkitykset. (Turja & Vuorisalo 2017, 36.) Puhe osallisuudesta ei ole turhaa eikä vähäpätöistä. Sen merkitys lapsen kasvun ja kehityksen kannalta on suuri ja sillä on kauaskantoisia vaikutuksia tulevaisuuteen. Osallisuuden on todettu vähentävän eriarvoisuutta ja sen puutteella on merkitystä yksilön hyvinvointiin ja tämä heijastuu myös eri yhteisöihin ja laajempiin mittakaavoihin niin eri yhteisöissä kuin ajallisesti katsottuna tulevaisuuteen ja sen kehitykseen. Osallisuus on erittäin ajankohtainen ja kaikkia varhaiskasvatuksessa työskenteleviä koskettava aihe, joka ansaitsee laajaa tutkimusta ja tiedontuottamista päiväkodin arjessa tapahtuvaan työhön.

Taiteen tekemisellä on suuri merkitys lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen kannalta ja se osaltaan tukee lapsen tasapainoista kehitystä. Se kehittää laaja-alaisesti lapsen taitoja niin fyysisen ja kognitiivisen kehityksen saroilla, mutta se myös tukee lapsen sosiaalista ja emotionaalista kasvua sekä hyvinvointia. Sen avulla voidaan harjoitella tunne-elämän taitoja ja erilaisia tapoja yhdessä tekemiseen ja vuorovaikutussuhteissa rakentavasti olemiseen. Taiteen tekeminen on yhteydessä lapsen identiteetin kehittymiseen ja rakentumiseen. Kun lapsi tekee taidetta, hän jättää siihen myös jälkensä. Taiteen omakohtainen tarkastelu ja muille avaaminen auttaa kasvattamaan lasta itseään ja myös toisten ymmärrystä hänestä. Taiteellisen toiminnan avulla lapsen on mahdollista kertoa käsityksiä itsestään sekä toisista sekä tuoda esiin hänelle merkityksellisiä asioita, tapahtumia, kokemuksia ja tunteita. Taiteellisen tekemisen hyöty on jo sen itsessään tuoma tekemisen ilon tunne ja sen antamat onnistumisen kokemukset, mutta se on myös kanava erilaisten tunteiden ilmaisuun. Tässä oleellista on kasvattajan ymmärrys tunteiden ilmaisuun ja hänen antama tuki lapsen tunneilmaisulle. (Pentikäinen 2006, 31-33; Rusanen 2009, 52; Rusanen, Kuusela, Rintakorpi & Torkki. 2014, 40, 42.)

Varhaiskasvatuksen yksi tehtävä on toteuttaa laaja-alaista taidekasvatusta lapsille. Taidekasvatusta toteutetaan hyvin monin eri tavoin ja painopistein eri päiväkotiyksiköissä. Ruokonen (2020) tuo artikkelissaan esiin huolen varhaiskasvatuksessa toteutettavan taidekasvatuksen tilasta. Hän pohjaa huolensa Kansallisen koulutuksen arvioinnin keskus Karvin 2018-2019 tekemään varhaiskasvatuksen laadun arviointiin, jossa laatua on tarkasteltu varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden toteutumisen kautta päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Arvioinnit on kerätty varhaiskasvatuksen henkilöstön itsearviontien kautta. Raportin tulokset ovat Ruokosen (2020) mukaan huolestuttavia taidekasvatuksen osalta ja taidekasvatuksen toteutuminen on paikoitellen heikkoa. Esimerkiksi kolmannes henkilöstöstä raportoi, ettei kuvataidekasvatusta ollut useammin kuin kuukausittain tai harvemmin. (Ruokonen 2020, 5.) Kuitenkin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ohjaavat kasvattajia toteuttamaan laaja-alaista taidekasvatusta, jonka tulisi olla säännöllistä. Ottaen huomioon taiteen tekemisen ja taiteellisen ilmaisun hyödyt, raportti antaa huolestuttavaa kuvaa taideaineiden mahdollistamisesta kasvattajien pedagogiikassa. Osaltaan erot taidekasvatuksen toteuttamisessa voi lisätä lasten välistä eriarvoisuutta.

Omassa opinnäytteessäni pyrin tarkastelemaan osallisuutta taiteellisen ilmaisun kautta. Opinnäytetyöni tavoite on tutkia varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa sekä lapsille toteutettavan taidekasvatuksen merkitystä lasten osallisuuteen. Yhdistän taidekasvatuksen lasten osallisuuteen ja siihen, voidaanko varhaiskasvatuksen opettajien mukaan taiteellisella ilmaisulla vahvistaa lasten osallisuutta. Tutkimuksen keskiössä ovat varhaiskasvatuksen opettajien kokemukset lasten osallisuudesta ja taiteellisesta ilmaisusta. Osaltaan taiteellinen ilmaisu ja leikki liittyvät yhteen, niissä lapsi saa toteuttaa luovuuttaan ja molemmat oman näkemykseni mukaan voivat olla yhtenä lapsen osallisuuden vahvistamisen välineenä. Näin ollen sivuan opinnäytetutkimuksessa myös leikkiä. Omasta tulkinnastani aihe on tärkeä ja yhteiskunnallinen ja toivon sen vahvistavan jonkun ammattikasvattajan suhdetta taiteelliseen tekemiseen ja vaihtoehtoihin toimintatapoihin osallisuuden kysymysten kanssa painiessa.

Tämä opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, jonka aineiston olen kerännyt teema-haastatteluin. Kohderyhmänä ovat varhaiskasvatuksen opettajat, jotka jakavat kokemuksiaan lasten osallisuudesta, taiteellisesta ilmaisusta ja leikistä. Varhaiskasvatuksen opettajat ovat alan ammattilaisia, joilta saatu tieto ja kokemus rikastuttaa omaa opinnäytetutkimustani. Aineistoni analysoin sisällönanalyysia ja teemoittelua käyttäen ja tutkimustulokset esitän tulosluvussa edelleen teemoittain jaotellen. Lopuksi kokoan tulokset yhteen johtopäätöksissä ja käyn keskustelua opinnäytetyöprosessini vaiheista sekä saamastani tutkimustuloksista. Teoreettinen tausta opinnäytetyölläni on lasten osallisuudessa, taidekasvatuksessa sekä lasten leikissä. Näitä käsittelen teoriaosuudessa ja tutkimustulosten esittelyssä pyrin löytämään yhteneväisyyksiä sekä eroavaisuuksia omien tutkimustulosten ja teorian välillä.

2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA

2.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyöni tavoite on selvittää, miten taiteellinen kokeminen ja ilmaisu nähdään yhdessä lapsen osallisuuden kanssa varhaiskasvatuksen opettajan näkökulmasta katsottuna. Aineistoni avaa heidän käsitystään lasten osallisuudesta, taiteellisesta ilmaisusta ja leikistä ja siitä, miten taiteellinen ilmaisu ja leikki liittyy heidän mukaansa lapsen osallisuuteen. Tahdon opinnäytetyössäni selvittää, miten osallisuus ja taidekasvatus limittyvät toisiinsa ja mitkä ovat käytännöt tämän hetken varhaiskasvatuksessa. Osaltaan tahdon myös selvittää, voiko varhaiskasvatuksen opettajien mukaan osallisuutta vahvistaa taidekasvatuksen ja taiteellisen ilmaisun keinoin.

Tutkimuskysymykset opinnäytteessäni ovat

Mitä kokemuksia varhaiskasvatuksen opettajilla on lasten osallisuudesta ja sen vahvistamisesta?

sekä

Voidaanko heidän kokemuksensa mukaan taiteellisella ilmaisulla lisätä lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa?

Nämä kysymykset ovat johdettu tutkimusongelmasta, jossa pohditaan lasten osallisuutta varhaiskasvatuksen toimintaan ja taidekasvatuksen mahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa. Haasteena voi olla kasvattajilta puuttuva osaaminen ja tieto, sekä laaja-alainen näkemys näiden kahden seikan yhteydestä sekä käytännön toteuttamisesta. Toisaalta omien kokemuksieni mukaan kasvattajan uskallus heittäytyä itselleen vieraaksi kokemaansa toimintaan voi vaikuttaa taidekasvatuksen toteuttamiseen. Osaltaan taidekasvatukseen ja taiteellisen ilmaisun tukemiseen voivat vaikuttaa kasvattajien asenteet taidekasvatuksesta ja sen tuomista hyödyistä. Kuitenkaan ei voida olla huomioimatta taiteen mahdollisuuksia varhaiskasvatustyössä. Omaa opinnäytettäni ohjaa vahvasti ihmiskäsitys lapsesta osaavana ja aktiivisena osallistujana yhteisön toimintaan, subjektina. Tätä käsitystä tulee tietoisesti edelleen lisätä varhaiskasvatuksessa toimivien kasvattajien

osalta sekä löytää käytännön keinoja osallisuuden mahdollistamiseksi. Uusi valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma sekä lapsen oma varhaiskasvatussuunnitelma määrittävät toimintaa, mutta kuinka usein tämä jää vain paperille ilman varsinaista toteutusta.

Oma tutkimusasetelmani on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kanasen (2014) mukaan laadullinen tutkimus vastaa kysymykseen ”Mistä tässä on kyse?” Sen avulla pyritään kartoittamaan ilmiön syitä. Toisaalta laadullinen tutkimus soveltuu käytettäväksi myös silloin, kun tutkittavasta ilmiöstä ei ole entuudestaan tietoa. Laadullinen tutkimus pohjaa tutkittavan ilmiön syvälliseen ymmärtämiseen sanoin ja lausein, ilman määrälliseen tutkimukseen liittyvää tilastoihin ja lukuihin perustuvia yleistyksiä. Ilmiö on ote todellisesta maailmasta. Keskeistä kvalitatiiviselle tutkimukselle on ilmiön tarkka kuvaaminen ja ymmärtäminen sekä siitä muodostuva tulkinta. Laadullinen tutkimus on kiinnostunut ihmisistä sekä heidän kokemuksistaan ja tutkimusta tehdään usein ihmisten parissa ”kentällä” todellisissa tilanteissa. Kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaisia aineiston keruun menetelmiä ovat muun muassa erilaiset haastattelut ja osallistuva havainnointi. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161, 164; Kananen 2010, 37, 41; Kananen 2014, 16–19.) Oma tutkimukseni on kvalitatiivinen sen perustuen tutkimuskohteeni kokemuksiin ja se pyrkii tuomaan esiin todellista maailmaa näiden kokemusten kautta. Osaltaan lainaan tilastollisia menetelmiä tutkimustulosten esittämisessä kaavioiden avulla havainnoiden.

Teoriaosassa on tavoitteena esitellä keskeiset tutkimusta ohjaavat teoriat ja käsitteet. Jotta tutkittavasta ilmiöstä kykenee tekemää tutkimusta, on osattava hahmottaa sen taustalla oleva teoreettinen viitekehys. Viitekehys valikoituu tutkittavan ilmiön kannalta oleellisiin teorioihin. Nämä on myös tutkijan osattava perustella. Teoreettinen osa toimii johdatuksena tutkimuksen empiriaosaan, jossa esitellään tutkimustulokset. Osaltaan tutkimusta ohjaa myös aiemmin tehdyt tutkimukset. (Kananen 2014, 51; Kananen 2010, 44–45.) Opinnäytetyöni pohjautuu teoreettiseen viitekehykseen, jonka keskeisimpiä teoreettisia näkökulmia ovat lapsen osallisuus, taiteellinen ilmaisu ja kokeminen sekä leikki ja sen merkitys osallisuuden kokemukseen.

Opinnäytetyöni raportti koostuu oman tavoitteeni selventämisestä, aiheeseen liittyvän teoriakirjallisuuden esittelystä, oman tutkimusasetelman ja metodien valintojen esittämisestä sekä tutkimustulosten kirjaamisesta. Lopuksi kokoaan keräämäni taustatiedon ja aineistostani saamani tulokset yhteen johtopäätöksiksi sekä pohdinnaksi.

2.2 Opinnäytetyön toteutus ja aikataulu

Aloitin opinnäytetyöprosessini osallistumalla opinnäytetyön orientaatio luennoille. Silloin en vielä osannut kohdentaa omaa aiheettani tarkasti, mutta jo silloin minua kiinnosti lasten osallisuus ja taidekasvatus. Omalta osaltaan aiemmat opintoni ja ammattini taiteen ammattilaisena lisäsivät kiinnostusta tutkia taiteen merkitystä lapsille. Suuntaudun opinnoissani varhaiskasvatukseen, joten opinnäytteeni tuli koskea sitä alaa jollain muodoin. Jätin aiheen hautumaan ja jatkoin muita opintojani.

Kun aloin aktiivisesti suunnitella syksyllä 2018 opinnäytetyötäni ja aihe alkoi rajautua lasten osallisuuden ja taidekasvatuksen ympärille ja tahdoin toteuttaa tutkimukseni toiminnallisena varhaiskasvatuksen lapsille suunnattuina taidepajoina. Sain yhteistyökumppaniksi erään Torniossa sijaitsevan päiväkodin 3-5 vuotiaiden lasten ryhmän. Sain sovittua kaikki asiat tutkimusluvasta pajojen aikatauluun, mutta toteutukseen tuli muutoksia. Odotin silloin kuopustani ja se aiheutti haasteita, joiden vuoksi toiminta jouduttiin keskeyttämään. Tämän jälkeen en kokenut enää mieleisenä alkaa sovittaa tätä toimintamallia uudelleen toisen yksikön kanssa, vaan päätin tehdä opinnäytteeni toisella tavoin. Tämä tapahtui palatesani äitiys- ja vanhempainvapaaltani keväällä 2020. Sitä ennen olin jo tutustunut laajasti aiheen kannalta relevanttiin teoriakirjallisuuteen, lukenut aiheesta kirjoitettuja lehti- ja kokooma-artikkeleita sekä keräten tietopohjaa tutkimukselleni ja näin ollen rakentanut aihetta ennen siihen aktiivisesti taas tarttuen.

Työ alkoi suuntautua enemmän varhaiskasvatuksen ammattilaisten kokemuksiin lasten osallisuudesta ja taiteellisen ilmaisun hyödyntämiseen kasvatustyössä. Totesin saavani tähän vastauksia keräämällä aineistoni varhaiskasvatuksen

työntekijöiltä. Koin, että haastattelemalla voin täydentää aiheeseen liittyviä kysymyksiä ja perusteluja vastauksille saaden näin laajemman käsityksen vastaajien ajatusmaailmasta. Haastattelujen avulla pyrin kartoittamaan varhaiskasvatuksessa työtä tekevien kasvattajien kokemuksia taiteellisesta ilmaisusta ja lasten osallisuudesta. Rajasin haastateltaviksi varhaiskasvatuksen opettajia, koska he ovat vastuussa tiimiensä pedagogisista ratkaisuista ja näin ollen vastaavat vahvasti toiminnasta ja sen suunnittelusta. Haastatteluista saadun aineiston analysoin sisällönanalyysejä ja teemoittelua käyttäen.

Haastattelut toteutin keväällä 2020 kahdessa Tornion varhaiskasvatusyksiköissä sekä yhdessä yksityisessä päiväkodissa työskentelevien varhaiskasvatuksen opettajien kanssa. Osallisuus ja taiteellisen ilmaisu sopivat hyvin tutkimuskohteiksi juuri Tornion varhaiskasvatusta ajatellen, sillä Tornion kaupungin painopisteet varhaiskasvatuksessa toimintavuodelle 2019-2020 liittyvät osaltaan pedagogiseen toimintaan ja oppimisympäristöihin. Varhaiskasvatuksen toimintavuosisuunnitelmassa 2019-2020 nostetaan esiin vahvasti lapsille tarjottavat monimuotoiset oppimiskokemukset. Painopisteet liittyvät leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön, joita monipuolisesti lasten kanssa yhdessä toteuttaen mahdollistetaan lapsen laaja-alainen oppiminen sekä kannustetaan kasvattajia yhdessä lasten kanssa suunnittelemaan ja rakentamaan sellaista pedagogista toimintaympäristöä, joka innostaa lasta monipuoliseen toimintaan ja itsensä ilmaisuun. Leikin merkitys nostetaan vahvasti esiin suunnitelmassa. (Tornion kaupungin varhaiskasvatuksen toimintavuosisuunnitelma 2019.) Näin ollen koen oman opinnäytetyöni tutkimuksen liittyvän myös Tornion varhaiskasvatuksen painopisteisiin ja näin ollen sillä voi olla kehittävää merkitystä varhaiskasvatuksen kentällä.

Kirjallisen raportin koostin omista muistiinpanoistani ja jo tutkimastani teoriaosuudesta sekä lisää kartuttamasta tiedosta ja tutkimusprosessini kuvauksesta keväällä 2020. Valmiin opinnäytetyön palautin toukokuussa 2020 ja osallistuin seminaariin kesäkuussa 2020.

3 LASTEN OSALLISUUS

3.1 Lasten osallisuuden määrittelyä

Lasten osallisuus on yksi keskeinen käsite, joka ohjaa varhaiskasvatuksen suunnittelua ja toteutusta. Koska osallisuus käsitteenä voi näyttäytyä monin eri tavoin eri lukijoille, on syytä kirjoittaa auki se, mitä osallisuudella tässä yhteydessä käytettynä tarkoitan. Osallisuuteen liittyy Turjan ja Vuorisalon (2017) mukaan vahvasti vastavuoroisuus muiden kanssa sekä mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa yhteisössään (Turja & Vuorisalo 2017, 36). Osallisuudesta on tehty paljon tutkimusta ja se kiinnostaa tällä hetkellä myös varhaiskasvatusalaa. Seuraavaksi käsittelemme muutamaa keskeistä osallisuuden mittaria, jotka antavat kuvaa niin osallisuus käsitteen historiasta kuin myös sen sisällöstä.

Osallisuuden käsitteen juuret voidaan sanoa olevan Arnsteinin (1969) kehittämässä osallisuuden portaat mallissa, joka kuvaa yksilön osallisuusmahdollisuuksia yhteiskunnassa. Tätä mallia mukaillen Hart (1992) on tehnyt lasten osallisuutta kuvaavan osallisuuden tikapuumallin. Tästä edelleen Shier (2001) on tehnyt oman mallinsa. (Turja 2010, 27.) Hartin (1992) mukaan lasten osallisuuden tasot jakautuvat sen mukaan, kuinka paljon lapset saavat tietoa toiminnasta ja kuinka he ovat siitä päättämässä. Mitä vähemmän lapsille annetaan tietoa toiminnan taustoista ja tavoitteista sekä mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon, sitä alemmalla tasolla lasten osallisuus on. Hartin (1992) malli koostuu kahdeksasta portaasta, joista kolmea alinta ei ymmärretä osallisuutena vaan vain muodollista lasten kuulemistä toiminnassa. Loput askelmat ovat lasten osallisuutta ja mitä ylemmäs niissä päässään, sitä vahvemmin lasten osallisuus toteutuu. Tasoilla kuvataan muun muassa toiminnan toteuttamisen informointia lapsille, aikuisjohtoista jaettua päätöksentekoa, aikuisohjattua toimintaa ja lopulta lasten täysivertaista päätöksentekoon osallistumista ja aktiivista toimintaa. Jokaisella askelmalla lasten tieto toiminnasta ja päätöksentekomahdollisuudet lisääntyvät. (Turja 2010, 27-28; Hart 1992, 8-9.)

Shier (2001) lisäsi Hartin (1992) tikapuumalliin kasvattajan toiminnan ulottuvuuden. Tämä sopii mielestäni varhaiskasvatuksen käyttöön hyvin, kun tahdotaan

selvittää kasvattajan toiminnan merkitystä sekä kasvattajan ja lasten välisen vuorovaikutuksen vaikutusta lasten osallisuuden mahdollisuuksiin. Shier (2001) kuvaa osallisuuden tasoja kasvattajan toiminnan viiden eri tason mukaan. Niitä ovat 1. Lapset tulevat kuulluksi, 2. Lapsia tuetaan ilmaisemaan omia näkemyksiä, 3. Lasten mielipiteet otetaan huomioon, 4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon ja 5. Lapset jakavat vallan ja vastuun yhdessä aikuisten kanssa. Näissä tasoissa kuljetaan eri vaiheiden myötä kohti yhä vahvempaa lasten osallisuutta. (Leinonen 2010, 21: Shier 2001, 110-111.)

Shierin (2001) mallia ovat käyttäneet omassa tutkimuksessaan muun muassa Venninen, Leinonen ja Ojala (2010) tutkiessaan lasten osallisuutta pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Otan tässä esiin heidän raporttinsa tulokset, jotka kuvaavat lapsen osallisuuden kulmakiviä aikuisen toiminnassa. Tämä osaltaan on keskeistä tutkimustulosta myös oman tutkimukseni teoriapohjaksi. Kuviossa 1 (Kuvio 1.) on mukailtuna Vennisen ym. (2010) tulosten mukaisesti kasvattajan merkitystä lasten osallisuuteen. Heidän mukaansa kasvattajan keskittyminen näihin neljään eri kulmakiveen ja niiden rakennusaineisiin tuetaan lasten osallisuutta ja sen mahdollisuutta (Venninen ym. 2010, 62).

Kuvio 1. Lapsen osallisuuden kulmakivet. Mukailten Venninen & Leinonen (2010, 62.)

Osallisuudella ei tarkoiteta vain fyysistä mukanaoloa ja osallistumista johonkin toimintaan, vaan siihen sisältyy aito mahdollisuus vaikuttaa toimintaan ja omaan sekä yhteiseen yhdessäoloon. Osallisuudella ei myöskään tarkoiteta pelkkää toimintaan osallistamista. Turja ja Vuorisalo (2017) huomauttavatkin, että on tärkeää huomioida sanan ”osallistaminen” käyttöön liittyvää problematiikkaa; osallistamisella viitataan auktoritaariseen ylhäältä päin tulevaan toimintaan (Turja & Vuorisalo 2017, 48; Turja 2017, 44.) Osallisuus edellyttää kuulluksi tulemistä ja toisten kuuntelemista. Kuulluksi tulemistä pidetään osallisuuden yhtenä tärkeimpänä perustana. Kuulluksi tulemisen edellytyksiin liittyy lähtökohtainen ajatus lapsen mahdollisuudesta päätöksenteon osallisuuteen. Tämän tulisi koskettaa jokaista lasta hänen omien edellytystensä lähtökohdista käsin ja läpäistä yksittäisen prosessin jokainen vaiheen. (Heikka, Kettukangas, Fonsén & Vlasov 2018, 37; Turja & Vuorisalo 2017, 46.)

3.2 Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Helin, Kola-Torvinen ja Tarkka (2018) luettelevat osallisuuden pedagogiikan muodostuvan monesta eri tekijästä. Näitä ovat heidän mukaansa vapaan ilmapii-
rin luominen, lasten ilmaisukyvyyn ja itse tuntemuksen kehittäminen, dialogisuus vuorovaikutussuhteissa, lasten merkitysmailman tunnistaminen sekä huomioi-
minen ja herkkyys lasten aloitteille. (Helin ym. 2018, 17.) Osaltaan he myös to-
dentavat samaa linjaa jo aiemmin esitetyn Vennisen ym. (2010) tutkimustulosten
kanssa. Toimintaa suunnitellessa keskeinen painopiste annetaan lasten omille
ajatuksille ja mielenkiinnon kohteille ja niiden näkyväksi tekemiseen on paneu-
duttava pedagogisin keinoin. Uudet opittavat asiat tulee myös olla yhteydessä
lasten kehitykseen ja sen hetkisiin kokemuksiin (Helin ym. 2018, 17).

Varhaiskasvatus on tärkeässä asemassa lasten oikeuksien toteuttamisessa ja niiden varmistamisessa (Turja & Vuorisalo 2017, 38). Varhaiskasvatusturva-
laki laatii
raamit, joiden puitteissa toimintaa tulee toteuttaa varhaiskasvatuksen perustei-
den mukaisesti. Laki perustuu osaltaan YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen,
jossa määritellään vahvasti lapsen oikeudet omaan mielipiteiden ilmaisuun, osal-
lisuuteen häntä itseään koskeviin asioihin ikä- ja kehitystason mukaisesti (Lapsen

oikeuksien sopimus 12. artikla, 13. artikla). Varhaiskasvatuslaissa osallisuus lasta itseään koskeviin asioihin määritellään selvästi. Varhaiskasvatuslaki määrittää varhaiskasvatuksen yhdeksi tehtäväksi:

...varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 3)

Lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteuttaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 20)

Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa varhaiskasvatuksen arvoperustaan määritellään kuuluvan lapsen edun ensisijaisuuden, hyvinvointiin, suojeluun ja huolenpitoon liittyvät oikeudet, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo sekä lapsen oikeus tulla kuulluksi ja mahdollistaa lapsen mielipiteen huomioon ottaminen (Opetushallitus 2019, 20). Arvoihin kuuluu vahvasti lapsuuden itseisarvo ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa yhdeksi varhaiskasvatuksen tehtäväksi määritellään:

...Varhaiskasvatus perustuu käsitykseen lapsuuden itseisarvosta. Jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisönsä jäsenenä. (Opetushallitus 2019, 20.)

Lapsen oikeuksiin määritellään myös kuuluvan lapsen oikeus ilmaista itseään, tuoda esiin mielipiteitään ja ajatuksiaan niillä keinoilla, joita hänellä on käytettävissään kehityksensä mukaisesti. Kasvattajien tehtävänä on ottaa selvää ja tulkitella lapsen joskus puutteellisiakin keinoja itsensä ilmaisussa. Lapsella on myös oikeus yhteisöllisyyteen sekä ryhmään kuulumiseen. Yhteisöllisyys näyttäytyy varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa aktiivisen ja vastuullisen osallistumisen sekä vaikuttamisen kautta. Demokraattisen ja kestävän tulevaisuuden perustana varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti toimii yksilön taidot ja halu toimia yhteisössä sekä käsitys omista vaikutusmahdollisuuksista. Varhaiskasvatuksen tehtäväksi määritellään näiden taitojen harjoittaminen sekä oma-aloitteisuuteen kannustaminen. Nämä mahdollistuvat, kun lapsen aloitteita kunnioidaan ja niille annetaan vastakaikua. Näin lisätään lasten osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja. Käytännössä lapset otetaan mukaan toimintaan sen jokaisessa vaiheessa, oppien samalla myös sosiaalisia taitoja sekä toimivan yhdessäolon perusteita. (Opetushallitus 2019, 21, 26-27.)

Miksi osallisuus sitten on niin tärkeää? Osallisuus linkittyy lapsen elämässä useaan eri osa-alueeseen. Kun lapsi kokee olevansa aktiivinen osallistuja omassa elämässään, se lisää hänen hyvinvointiaan monessa asiassa. Osallisuuden tavoitteena on vahvistaa lapsen itsetuntoa ja elämönhallinnan kokemuksia sekä lisätä elämän mielekkyyttä. Osallisuuden kokemuksilla on syrjäytymisen kannalta ehkäisevä vaikutus, lapsi kokee olevansa osana yhteisöä ja tuntee kuuluvansa siihen vaikuttavana ja aktiivisena jäsenenä. Osallisuus kasvattaa vastuuseen kasvamista näin ollen ruokkien elämässä tarvittavia taitoja tulevaisuutta silmällä pitäen. (Järvinen & Mikkola 2015, 14.)

Osallisuus linkittyy vahvasti kasvatustoiminnan arkipäiväisiin vuorovaikutustilanteisiin. Kasvatustoiminta voidaan nähdä aina eräänlaisena valtasuhteena. Kun toimitaan lasten kanssa kasvatussuhteessa, valta-asettelu voidaan nähdä monella eri tapaa. Perinteisesti valta on ollut kasvattajalla ja lapsuus on nähty vain yhtenä kasvuvaiheena aikuisuutta kohti. Tämä näkemys korostaa lapsen toisarvoisuutta passiivisena toiminnan kohteena (Roos 2016, 20; Turja & Vuorisalo 2017, 42-43.) Tutkimuksen lisääntyessä on myös lapsen asema muuttunut ja muuttuu edelleen. Keskiöön on tullut lapsen osallisuus sekä toimijuus sekä lapsen oman äänen kuuleminen, nostaen perinteisen lapsikäsitteen rinnalle suuntauksen, joka korostaa lapsuutta yhtenä ainutlaatuisena elämänvaiheena (Roos 2016, 20). Tällöin lapsi-aikuisen valtasuhde voidaan nähdä kahdensuuntaisena vuorovaikutusprosessina, jossa lapsi ottaa aktiivisen roolin toimijana. Lapsia ei nähdä passiivisina osapuolina, vaan toimintaan osallistuvina ja vaikuttavina osallisina. Tämä asema on vähitellen varhaiskasvatuksessa vahvistunut ja lapsen ja aikuisen väliseen suhteeseen on alettu systemaattisesti kiinnittää huomiota. Lapset tahdotaan nähdä aktiivisina toimijoina, jotka omalla toimellaan ja valinnoillaan rakentavat omaa ymmärrystä itsestään ja toisista ollessaan vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Tämä ajatus ohjaa vahvasti omaa opinnäytetyön tutkimusta.

Ympäristöllä ja toiminnan suunnittelulla on suuri merkitys osallisuuden ilmenemiseen. Osallisuuden toteutumisen keskiössä on kasvattajien suhtautuminen lapseen sekä osallisuutta ruokkiva päivärytmi. Osallisuus tarvitseekin osakseen väl-

jyyttä toimintoihin sekä uusia toimintatapoja vanhojen rutiinien tilalle. Näin mahdollistetaan lasten ajatusten ja ehdotusten aito kuuleminen. (Järvinen & Mikkola 2015, 17.) Kasvattajien tulee aktiivisesti kannustaa ja rohkaista lapsia vuorovaikutukseen. Osalle lapsille tämä on luontaista ja helppoa, mutta päiväkotiarjessa tulee löytyä tilaisuuksia ja aikaa näitä taitoja harjoittelevien lasten aitoon kuulemiseen. (Roos 2016, 56.) Järvisen ja Mikkolan (2015) mukaan kasvattajien tulisi olla kiinnostuneita lasten omaehtoisesta toiminnasta ja hakeutua aktiivisesti tilanteisiin, joissa lapsen omaehtoisuus ja vapaus olla näyttäytyä (Järvinen & Mikkola 2015, 17). Näistä erinomaisen mahdollisuuden antaa lapsen omaehtoinen vapaa leikki. Vapaassa, lapsesta itsestä lähtöisin olevassa leikissä lapsi kykenee vapautumaan ja rakentamaan itse itsensä näköistä maailmaa. Nämä leikkihetket nähdään valitettavan usein vain ajanvietteenä, vaikka niissä tapahtuu myös valtavasti oppimista. Leikille tulisikin antaa itseisarvo, se on aitoa toimintaa ilman ulkoista pakkoa eikä sillä ole tavoitteita, joihin tulisi päästä. (Järvinen & Mikkola 2015, 20.) Leikistä ja sen merkityksestä jatkan myöhemmässä luvussa.

Toteutuuko lasten osallisuus sitten päiväkodin arjessa? Lasten kuunteleminen ja heidän vaikutusmahdollisuutensa näyttäytyvät eri tavoin eri yhteyksissä ja vaikuttaminen voi olla vähäistä aikuisten asettamien rajoitteiden ja säätelyn vuoksi (Turja & Vuorisalo 2017, 51). Liian usein monet toimintatavoista on aikuisten päättämiä ja suunnittelema jättäen lapsille hyvin vähän vaikuttamismahdollisuuksia. Tietyt tavat ja rutiinit toistuvat päivittäin lasten ollessa passiivisia toimijoita. Roos (2016) toteaa, että lapsille annetaan tiettyjä toiminnan mahdollisuuksia, mutta niiden on mahdollista aikuisten kasvattajien tuottamien rajojen sisälle. Tämä on hyvin ristiriitaisessa asemassa osallisuuden tavoitteiden kanssa, jotka mm. varhaiskasvatuslaissa sekä perusteissa nostetaan vahvaan asemaan. Aikuinen on kuitenkin loppupeleissä se, joka hyväksyy, mitkä lasten ajatuksista ovat osallisuuden arvoisia sekä toteutettavissa. (Roos 2016, 54.) Samaa kieltä puhuu myös Heikan ym. (2018) esittämät Leinosen ja Vennisen (2012) tutkimukset. Niistä saaduista tuloksista saa lukea kasvattajien kyllä kysyvän lasten mielipiteitä toimintaa suunnitellessaan, mutta lasten mielipiteet eivät kuitenkaan näyttäytyneet pitkäaikaisissa prosesseissa. Haasteellista siis on, kuinka lasten ideat saadaan sisällytettyä pitkäkestoiseen suunnitteluun sekä sisällytettyä ne kaikkiin

eri toiminnan vaiheisiin suunnittelusta arviointiin. (Heikka ym. 2018, 36: Leinonen & Venninen 2012, 472.)

Helin ym. (2018) toteavat, että osallisuuteen ei ole mahdollisuutta, jos lapselle välittyy tunne, ettei hänen tärkeät asiansa ole merkityksellisiä ja niitä ei kasvattajien taholta kuulla. (Helin ym. 2018, 18.) Myös Varttinen (2016) puhuu osaltaan artikkelissaan kohtaamisen vaikeudesta. Tällä hän tarkoittaa lapsen todellisuuden ja lapsen näkökulman tavoittamisen haasteista kasvatustyössä. Työ voi Varttisen (2016) mukaan olla liian aikuislähtöisesti orientoitunutta ohjattua toimintaa, joka ei mahdollista lapsen aitoa kohtaamista. Toisaalta kasvattajilta voi puuttua keinot lapsen kohtaamiseen. Kasvava tuen tarve lapsiryhmässä sekä leikin merkityksen ymmärtäminen voi haastaa työn suuntaamista uusien, lapsen kohtaamiselle myönteisten työtapojen suuntaan. Varttinen (2016) nostaa myös esille oman toiminnan reflektoinnin tärkeyden sekä työyhteisön palautteen merkityksen onnistuneen kohtaamisen edellytykseksi. (Varttinen 2016, 138.)

Kasvattajan omaa toimintaa on pyritty ohjaamaan yhä enemmän lapsista lähtöisin olevaksi toiminnaksi ja työssä toteutettava pedagogiikka tulisi muokata toteuttamaan tätä näkökantaa. Osaltaan tätä suuntaa on tullut vauhdittamaan uudistettu varhaiskasvatuslaki sekä uudet yhtenäiset valtakunnalliset perusteet, mutta käytännön tasolla muutokseen tarvitaan aikaa. (Turja 2017, 39, 41, 43.) Muutoksen iso pyörä pyörähtää usein hitaasti, tarvitaan lisää koulutusta, uusia toimintatapoja, työorientaatiota sekä lapsuuden käsityksen uudelleen muokkaamista. Tähän havahduttiin myös Tornion varhaiskasvatuksessa, ja haasteisiin on alettu vastaamaan yhä enemmän henkilöstön koulutuksen kautta tavoitteena kehittää arjen toimintaa ja siellä tapahtuvaa pedagogiikkaa (Keloneva & Niskala 2019). Pedagogiikan käsitteen tulisi ulottua kaikkeen päiväkodin toimintaan näin mahdollistaen oppimisen ja oivaltamisen mahdollisuudet myös arkipäiväisissä toiminnoissa, ei vain tarkoin suunnitelluissa tuokioissa.

4 TAIDE JA SEN MAHDOLLISUUDET VARHAISKASVATUKSESSA

4.1 Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa

Taidekasvatus kattaa laajasti kaiken ilmaisun muodot. Varhaiskasvatuksessa toteutettava taidekasvatus pohjaa arvonsa lasten oikeuksien julistuksesta, joka määrittää kaikille lapsille mahdollisuuden osallistua ja oikeuden saada varhaisiän taito- ja taidekasvatusta. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991 31 artikla: Ruokonen 2020, 18.) Rissasen ja Mustolan (2017) mukaan varhaiskasvatuksen kulttuuri- ja taidekasvatuksen tulisi perustua tavoitteelliseen ja suunnitelmalliseen pedagogiseen toimintaan (Rissanen & Mustola 2017, 304).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa varhaiskasvatuksen yhdeksi tehtäväksi määritellään lasten musiikillisen, kuvallisen sekä sanallisen ja kehollisen ilmaisun kehittymisen tavoitteellinen tukeminen. *Ilmaisun monet muodot*-oppimisen alueen tehtävinä määritellään laaja-alaisen taiteellisen ilmaisun kehittymisen tukeminen sekä lapsen tutustuttaminen eri taiteenaloihin ja kulttuuriperintöön. Perusteena taidekasvatukselle varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa painotetaan taiteen kokemisen ja taiteen tekemisen vahvistavaa vaikutusta lapsen oppimiselle, sosiaalisten taitojen kartuttamiselle sekä oman myönteisen minäkuvan rakentumiselle. Taiteen avulla lapsi voi jäsentää ympäröivää maailmaa. Tutkivan ja tulkitsevan taidekasvatuksen avulla lapsen ajattelun ja oppimisen taidot kehittyvät. Kulttuurisen perinnön, taiteiden ja ilmaisun avulla lapset kehittävät monilukutaitoa sekä niiden avulla vahvistetaan lasten osallistumista ja vaikuttamista ympäristössä. Varhaiskasvatuksen perusteissa kulttuuri ymmärretään myös osana lapsen identiteettiä ja varhaiskasvatuksen tehtävänä on tarjota lapsille mahdollisuuksia osallistua monipuolisesti taiteen kokemiseen. Näin vahvistetaan lapsen suhdetta kulttuuriin. Tarjoamalla monipuolisia mahdollisuuksia taiteelliseen ilmaisuun, ruokitaan lapsen kokemusmaailman näkyväksi tekoa. Varhaiskasvatuksessa ilmaisun eri muotoja tulisi lähestyä monin eri tavoin hyödyntäen eri oppimisympäristöjä sekä tehdä yhteistyötä alueen eri kulttuurituottajien kanssa. Taidekasvatuksessa tulisi korostua kokeileminen, tutkiminen sekä tekemisen eri vaiheet ja dokumentointi. Luovalle prosessille annetaan myös riittävästi tilaa ja ai-

kaa. Lapset hyötyvät toiminnallisista ja luovista työmuodoista ja ne edistävät lasten osallisuutta. Kun taiteellisen tekemisen ja kokemisen lähtökohtana ovat lasten omat havainnot, aistimukset sekä kokemukset, myös edellytykset lasten oppimiseen ovat myönteisiä. (Opetushallitus 2019, 42-43: Rissanen & Mustola 2017, 304.)

Taide- ja kulttuuritoimintaan osallistumisella voidaan nähdä olevan sosiaaliseen tasa-arvoon liittyviä vaikutuksia. Rusasen ym. (2014) mukaan on huomioitavaa lapsen osallistumisen taide- ja kulttuuritoimintaan liittyvän olennaisesti hänen lähiympäristöönsä ja mahdollisuuksiin toimia siinä. Jos lasta ei aktiivisesti ohjata käyttämään alueen kulttuuripalveluja tai niitä ei ole tarjolla, ohjaa se eriarvoiseen asemaan osan lapsista. Lapsi ei voi hyödyntää sellaista, mitä ei tiedä olevan olemassa tai hänellä ei ole mahdollisuutta osallistua. Tässä olennaisessa osassa on laadukas varhaiskasvatus, jonka piiriin lähes kaikki lapset jossain vaiheessa lapsuuttaan kuuluvat. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on omalta osaltaan poistaa eroja lasten välillä myös taide- ja kulttuuripalvelujen kohdalla ja tarjota lapsille mahdollisuuksia osallistua niihin. Kulttuuripalvelut tulisi nähdä lähipalveluna ja niiden tulisi olla helposti saavutettavissa. Taide- ja kulttuuripalveluihin osallistuminen vaikuttavat lapsen tasapainoisen kehityksen kannalta myönteisesti. Näin vähennetään lasten taustoista johtuvaa eroja ja ehkäistään eriarvoistumista sekä taataan kulttuurinen osallistuminen jokaiselle varhaiskasvatuksen piirissä olevalle lapselle. Huomioitavaa on myös, että tuomalla taide- ja kulttuuripalvelut lähelle lasta lisää se lasten aitoa mahdollisuutta aktiiviseen toimintaan ja mahdollistetaan lasten kulttuurisia oikeuksia. (Kangas & Rusanen 2018, 164: Rusanen ym. 2014, 20-21.)

4.2 Taiteen hyödyt lapselle

Taiteen hyötyjä käsitellään monessa eri tutkimuksessa. Muun muassa Ripatti (2016) luettelee taiteen hyötyjä eri näkökulmista katsottuna. Taiteella voidaan Ripatin (2016) mukaan sanoa olevan osallisuutta ja erilaisuuden ymmärrystä vahvistavia vaikutuksia ja se voi antaa mahdollisuuden lapsille ymmärtää erilaisuutta ja monipuolisuutta. Taiteen avulla voidaan saada positiivisia kokemuksia itsestä

ja se voi vahvistaa myönteisesti minäkuvaa. Toisaalta taide lisää yhteisöllisyyttä. Esteettiset yhdessä jaetut kokemukset voivat lisätä yhteisöllisyyttä ja ne voivat luoda pohjan hyvinvoivalle yhteisölle. Tehdessä yhdessä taidetta lapset voivat kokea yhteenkuuluvuutta ja harjoittavat samalla sosiaalisia taitojaan. (Ripatti 2016, 219-220.)

Taiteen tekemisen ja kokemisen avulla lapsi oppii monenlaisia taitoja. Taiteen tekemisellä mahdollistetaan sanattoman ilmaisun lisäksi lapsen valmiuksia vuorovaikutukseen toisten kanssa. Toiminnassa yhtyy niin oman tekemisen kautta oman ilmaisun kehittyminen, mutta myös yhdessä keskustelemalla taiteen tekemisestä harjoitellaan tärkeitä sosiaalisia taitoja kuten palautteen antamista ja saamista. Taidekasvatuksessa voidaan sanoa tavoitteen olevan oman ajattelun kehittämisessä ja toiminnallisen prosessin avaamista sanallisesti enemmän kuin itse tiedon opettelua. Taiteelliseen toimintaan liittyy olennaisesti epävarmuuden ja arvioinnin sietokyvyn kehittäminen. Nämä taidot kehittyvät vain pitkäjänteisessä toiminnassa. Taiteellinen toiminta kehittää vuorovaikutustaitoja sekä valmiuksia kulttuuriseen osallistumiseen ja siinä vaikuttamiseen. (Rintakorpi, Rusanen & Kuusela 2018, 16.) Taiteellisen toiminnan moniselitteisyys antaa hyvän lähtökohdan katsoa maailmaa monin eri tavoin. Taiteellisen toiminnan voidaan näin sanovan kehittävän luovaa ongelmanratkaisua sekä uusien näkökulmien havainnoimista. Taiteellisen toiminnan avulla voidaan kasvattaa myös lapsen kykyä kriittiseen ajatteluun. Nämä taidot ovat tulevaisuuden kannalta merkityksellisiä ja lisäävät mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa. (Rusanen ym. 2014, 31.) Seirala (2012) toteaaakin laadukkaana taidekasvatuksen vahvistavan lasten ja nuorten kasvua eheään aikuisuuteen (Seirala 2012, 33).

Luovalla ilmaisulla on pitkät perinteet ihmistyössä esimerkiksi erilaisissa terapia-työn muodoissa hyvinvointia lisäävänä toimintana. Se voidaan myös ymmärtää vuorovaikutussuhteen kautta merkitykselliseksi varsinkin silloin, kun luovuutta ei rajoiteta tehtävien muodossa. Annettaessa lapselle mahdollisuus ilmaista itseään taiteellisin keinojen kautta läsnä olevan aikuisen seurassa, annetaan mahdollisuus vuoropuhelulle, joka ei välttämättä ilman taiteellista muotoa syntyisi. Tämä on tärkeää huomioida varhaiskasvatuksessa. Kun kasvattaja asettuu katsojan ja

kuuntelijan rooliin ilman arviointia tai tuomitsemista, lapsi ja hänen kokemuksensa pääsevät silloin aidosti esiin. Tällöin kasvattajalla on mahdollisuus päästä osalliseksi lapsen ajatusmaailmasta, jos hän vain ymmärtää roolinsa taiteen vastaanottajana. Taiteen avulla lapset siis saavat kanavan kertoa merkityksellisistä asioistaan. Kuvalliset viestit auttavat kommunikoinnissa ja ne voivat edistää vuorovaikutusta. Taidetta voidaan pitää myös yhtenä mahdollisuutena persoonallisen ja sosiaalisen identiteetin rakentumisessa sekä sen avulla voidaan laajentaa lasten käsitystä heistä itsestään kuin myös ympäröivästä maailmasta. Vaikka taide ja sen tekeminen tuottaa ensiarvoisesti lapselle iloa ja nautintoa, taiteen avulla myös tuetaan ja vahvistetaan lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä. Siksi voidaan puhua myös taiteen välineellisestä tehtävästä. (Rintakorpi ym. 2018, 18: Pääjoki 2017, 112.: Rusanen ym. 2014, 11, 17.)

4.3 Kasvattajan rooli taiteellisten kokemusten mahdollistajana

Kasvattajan roolilla on merkittävä osa varhaiskasvatuksessa toteutetusta taidekasvatuksesta. Kasvattajan vastuulla on suunnitella ja järjestää lapsille taiteellisia, esteettisiä ja kulttuuriasia kohtaamisia. Taidekasvatusta järjestetään niin kuvataiteen, musiikin, käsitöiden, liikunnan, kirjallisuuden, draamakasvatuksen ja tanssin kautta. Taidekasvatusta ei tarvitse nähdä tuokiokeskeisenä toimintahetkenä vaan sitä voi hyödyntää kaikessa päiväkodin toiminnassa. Ruokonen & Rusanen (2009) toteavatkin taidekasvatuksen läpäisevän kaikkea varhaiskasvatuksen hoito- ja kasvatustoimintaa. (Ruokonen & Rusanen 2009, 10.)

Jotta kasvattaja kykenee tukemaan lapsen suhdetta taiteeseen hänen tulisi olla tietoinen omista näkemyksistään taidetta kohtaan. Kasvattajan itse ollessa kiinnostunut taiteesta ja hän ymmärtää käsityksen elinikäisestä oppimisesta, antaa taide myös hänelle uusia kokemuksia. Tämä lisää kasvattajan uskallusta toiminnan kokeilevuuteen. Tällä tapaa kasvattajalla on mahdollisuudet lisätä yhdessä tekemisen iloa ja vapaampaa ilmapiiriä, jossa lasten on mahdollisuus kokeilla, tutkia ja myös epäonnistua. (Rintakorpi ym. 2018, 18.) Rusanen ym. (2014) toteaa, että monipuolisen taiteellisen toiminnan suunnittelun avaimena toimii kasvattajan avoin mieli ja ennakkoluulottomuus (Rusanen ym. 2014, 12).

Kasvattajan tehtävänä on luoda kannustava ja salliva ilmapiiri, jossa lapsi kokee turvallisena omien töiden tarkasteluun ja niistä keskusteluun. Taiteellisen toiminnan yksi tärkeä osa on työskentelyssä syntyneiden töiden kautta keskustelu. Kun kasvattaja kykenee rohkaisemaan lasta kertomaan omia ajatuksia ja havaintojaan työstä ja työn prosessista, hän myös samalla jakaa tunteitaan. Kasvattajan on tärkeää ylläpitää sallivaa ja arvostavaa ilmapiiriä, jossa huomio kiinnitetään lapsen vahvuuksiin ja kunnioitetaan toisten töitä ja niistä jaettuja ajatuksia. Näin keskustelun avulla voidaan voimaannuttavia kokemuksia. Kasvattaja näyttää esimerkkiä oman toiminnan kautta: on tärkeää osata tuoda omia ajatuksia ja tunteita esiin lasten kuultavaksi. Avoin ilmapiiri mahdollistaa myös haasteellisista asioista puhumisen, kuten lapsen mahdollisesti kokeman epäonnistumisen tunteen työprosessin aikana. (Rusanen 2018, 40.)

Kasvattajan tulee innostaa lapsia taiteelliseen kokeiluun ja ilmaisuun. Tässäkin hyväksyvällä ja kannustavalla ympäristöllä on suuri merkitys. Kasvattajan tulee antaa lasten yksilöllisille kokemuksille tilaa sekä rohkaista lasta toiminnan käynnistämisessä. Mahdollistamalla erilaisia elämyksiä, jotka koskettavat lasten tunnemaailmaa voidaan ruokkia lasten mielikuvitusta ja saada sytykettä taiteelliselle toiminnalle. Huomioitavaa on, että lapsen toimintaa ohjaa heidän mielikuvansa ja havainnot todellisesta maailmasta, joten kasvattajan on tärkeää laajentaa lapsen kokemusmaailmaa. Tämä auttaa lasta luovaan toimintaan, jonka avulla hän voi kokeilla erilaisia toimintatapoja, ratkaista ongelmia sekä uskaltautua omien totuttujen rajojen ylittämiseen. (Rusanen ym. 2014, 35.)

Toteuttaessaan taidekasvatusta lapsille kasvattajan tavoitteena tulisi olla lasten motivaation ja lapsesta lähtöisin olevien aloitteiden vahvistaminen. Kasvattajan tulisi osata organisoida toimintaa niin, että se mahdollistaa harjoittelun, soveltamisen ja tekemiseen syventymisen. Toiminnan tulee olla tarpeeksi pitkäjänteistä, jotta lapsella on aikaa kokea ja erehtyä. Rusanen ym. (2014) kiinnittävät huomiota siihen, ettei lapsella ole käsitystä kaikesta mahdollisesta toiminnasta, jos hänellä itsellään ei ole siitä vielä kokemusta. Näin ollen kasvattajan vastuulla on mahdollistaa lapselle erilaisia tapoja työskennellä taiteen parissa. Kun vuorovaikutukselle on annettu mahdollisuus lapsi voi kommentoida muiden kanssa saaden neuvoja ja jakaen omia ideoitaan. On kasvattajasta kiinni, huomioiko hän

lapsen aloitteita vaikuttaa ympäristöönsä. Taiteellisen ilmaisu auttaa lapsen kokemusten, ajattelun ja oppimisen näkyväksi tekemiseen. (Rusanen ym. 2014, 60.)

Hyvää on myös osata katsoa kriittisesti omia työtapojaan ja miettiä, voisiko niitä mahdollisesti muuttaa. Jos toiminnan tavoitteena on vain lapsen mekaaninen suoriutuminen annetusta tehtävästä, voidaan oletetusti kysyä, onko se riittävää tavoitteiden kannalta. Usein näkee valmiita leikkaa-liimaa- tehtäviä toteutettavan lapsiryhmissä. Näille voi olla paikkansa harjoittellessa hienomotorisia taitoja ja harjoittellessa erilaisia tekniikoita sekä uusien välineiden käyttöä, mutta se ei riitä tavoitteelliseksi toiminnaksi. Rintakorpi ym. (2018) pohtivatkin, onko aikuisten valmiin mallin mukaan askartelulle tarvetta ollenkaan toiminnassa vai olisiko sellaisesta aika luopua kokonaan. Heidän mukaansa kuitenkin ei voida ajatella lapsen tekevän mitä huvittaa, sillä silloin kehitystä ei tapahdu. Kasvattajaa tarvitaan auttamaan ja tukemaan lasta mahdollistamalla oppimiseen suotuisan ympäristön. Kasvattaja myös asettaa tavoitteet toiminnalle; hän rakentaa edellytykset niiden toteutumiselle sekä tukee toiminnan prosesseissa ja toimii palautteenantajana. Kasvattajan tehtävä on auttaa lasta astumaan tutusta tuntemattomaan ja näin kehittämään itseään. (Rintakorpi ym. 2018, 18-19; Rusanen ym. 2014,35.)

Kuten jo osallisuutta käsittelevässä luvussa todettua, perinteisesti totuttua on nähdä lapsi toiminnan kohteina olevina. Tämä pätee myös taide- ja kulttuuritoiminnan kentällä. Lapsille annetaan helposti aikuislähtöisiä mahdollisuuksia osallistua taiteen tekemiseen ja lastenkulttuuria tuotetaan, organisoidaan sekä kontrolloidaan aikuisten toimesta. Aikuisilla, tässä tapauksessa kasvattajilla, on mahdollisuus määrittää missä määrin lasten omaa kulttuuria tuodaan näkyviin ja kuinka toimintaa kohdennetaan. Tämä tulee myös kasvattajan huomioida omassa työssään ja omalla toiminnallaan vahvistaa lasten kuulemistä ja toimintaan osallistumista. Lasten oma kulttuuri syntyy vuorovaikutuksessa oman vertaisryhmän kesken ja lasten tulisi olla aktiivisesti luomassa omaa kulttuuriaan kasvattajien sitä tukiessa. Tämä onnistuu kiinnittämällä huomiota lapsen omaan maailmaan ja lapsen ajatteluun sekä toimintaan. Toiminnassa korostuu lapsen aito kuuleminen ja lapsen kunnioitus sekä lapsilähtöisyys. Tärkeää on lapsen ko-

kemus kuulluksi ja huomioiduksi tulemisesta ja siitä, että lasten tuottamalle kulttuurille annetaan arvoa. Toiminnan keskipisteessä tulisi olla lapsi ja lapsen kanssa yhdessä tekeminen. Silloin toiminnassa korostuu yhteistoimijuus ja lapsen rooli on muutakin kuin vain toiminnan kohteena olemista. Tarvitaan tietoista kehittämistä etsiä uusia toimintatapoja lapsen ja kasvattajan tasa-arvoiseen vuorovaikutuksen mahdollistamiseen. (Kangas & Rusanen 2018, 164: Rusanen ym. 2014, 21: Ruokonen & Rusanen 2009, 11.) Yhteisönäkökulmaa painottamalla keskeistä on kasvattajan aito lapsen kuuleminen ja havainnoiminen. Se ei kuitenkaan itsessään ole vielä riittävää, sillä edelleen valta on kasvattajalla määrittellä mitä hän tahtoo lapsilta kysyä ja tietää. Tärkeintä on lapsen aito kokemus siitä, että hänen ajatuksensa ovat tärkeitä ja huomion arvoisia. Kun toiminta korostaa lasten oman kulttuurin näkyväksi tekemistä ja heidän omia näkökulmiaan, toiminnalla on mahdollisuutta lisätä lasten osallisuutta. (Rusanen 2018, 44.)

4.4 Esimerkki taiteen hyödyntämisestä varhaiskasvatuksen pedagogiikassa:

TAIKAVA- hanke

Yhtenä lähteenä käytän Vantaan kaupungin lanseeraamaa taidekasvattajat varhaiskasvatuksessa TAIKAVA-hanketta. Päädyin käyttämään tätä lähteenä, koska siinä yhdistyy omassa opinnäytteessäni käyttämät teemat, lasten osallisuus ja taidekasvatus. Johtopäätöksissä ja pohdinnassa yhdistän sen myös TAIKAVA-hankkeesta tuttuun toimintamalliin ja siihen, voisiko sitä myös hyödyntää Tornion varhaiskasvatuksessa.

TAIKAVA-hanke oli Vantaan varhaiskasvatuksen hanke, jossa työntekijöiksi palkattiin avustajien sijaan taidepedagogeja. Se antaa hyvää käsitystä siitä, mitä taiteellinen toiminta varhaiskasvatuksessa voi olla ja mikä sen merkitys sille on. Hankkeessa taidepedagogien työ ja osaaminen kohdennettiin tukea tarvitseville lapsille, mutta tällaisesta toimintatavasta hyötyisivät kaikki varhaiskasvatuksessa olevat lapset. Tällä koettiin vähentävän lasten välisiä eroja taiteen kokemisen ja ilmaisemisen mahdollisuuksiin näin lisäten tasa-arvoa.

TAIKAVA-hanke käynnistyi tarpeeseen luoda mahdollisimman hyvät mahdollisuudet lasten kasvun ja oppimisen tuen laadun varmistamiseksi. Vantaan varhaiskasvatuksessa syyskuussa 2014 starttasi kaksivuotinen hanke, jolloin kymmeneen Vantaan alueen päiväkotiin palkattiin taidepedagogeja avustajien sijasta. Näin henkilöstörakennetta muuttamalla lapsiryhmiin saatiin vahvempi pedagoginen osaaminen ja sillä pyrittiin vahvistamaan lasten yksilöllisten tarpeiden huomioimista, vuorovaikutusta sekä lasten oppimistuloksia. Perusteluja tälle nähtiin tutkimuksista, joissa todettiin pedagogisen osaamisen lisäämisen vaikuttavan tukea tarvitsevien lasten parempiin oppimistuloksiin. Taidepedagogin arveltiin lisäävän ryhmässä toimivan varhaiskasvatuksen opettajan resursseja ja näin ollen vahvistavan tukea enemmän tarvitsevien lasten asemaa. Myös lapsiryhmää kykenisi näin jakamaan aiempaa monipuolisemmin erilaisiin pienryhmiin, jotka nousivat lasten kulloisista tarpeista ja kiinnostuksista. Henkilöstörakenteen muutos tehtiin kustannustehokkaasti; avustajien sijaan taidepedagogien palkkaaminen oli lähes saman hintaista pedagogisen osaamisen lisääntyessä. (Halme, Halinen & Karimäki 2016, 11, 13-14.)

Omaan opinnäytetyöni aiheeseen TAIKAVA-hanke linkittyy hankkeen taustalla vaikuttaneen ajattelun sekä toimintatapojen myötä. Halmeen (2015) mukaan hankkeen tavoitteena oli lisätä lasten osallisuutta ja mahdollisuuksia päätöksentekoon niin toiminnan eri vaiheissa kuin myös lasta itseä koskevissa asioissa. Tavoitteena taidepedagogien palkkaamiseen lapsiryhmiin oli auttaa lasten äänen kuulumista toiminnan eri vaiheessa. Taidepedagogin avulla toimintaan toivottiin uudenlaisia keinoja ja menetelmiä lasten kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen tueksi. Taidepedagoginen työ integroitiin osaksi varhaiskasvatusta niin, että se ei ole irrallaan muusta toiminnasta vaan se näkyy osana varhaiskasvatuksen arjen päivittäisiä toimintoja. (Halme 2015.)

Hankkeen loppuraportissa Halme ym. (2016) selvittävät taidepedagogisten menetelmien hyötyjä. Raportin mukaan taidepedagoginen työ auttoi varhaiskasvatuksen sekä esiopetuksen tavoitteiden toteutumisessa sekä lasten osallisuuden lisääntymisessä. Taidekasvatus on nivoutunut osaksi arjen pedagogiikkaa, ja työlle asetetut tavoitteet ovat täyttyneet. Kasvattajat kokivat taidepedagogiset toimintatavat hyödyllisiksi lasten kehityksen tukemiseen. Taidepedagogisella toi-

minnalla vahvistettiin lasten ryhmäytymiseen ja yhteisöllisyyteen vaikuttavia ryhmään liittymistä ja siihen kuulumista, sekä lapsen omiin kokemuksiin positiivisesti vaikuttavia omia onnistumisen kokemuksia ja osallisuuden ja aloitteellisuuden kokemuksia. Esimerkkejä toimintamuodoista Halme ym. (2016) nostavat muun muassa ryhmässä toimimisen taitojen ja toisten kuuntelun, empatia- ja myötäelämisentaitojen ja erilaisuuden ymmärryksen taitojen harjoittelua esimerkiksi sirkustaiteen, kuvataiteen, ilmaisutaidon, draaman ja musiikin avulla. Toiminnan koettiin sitouttaneen niin lapsia kuin aikuisia toimintaan ja se on toiminut motivoivana elementtinä sekä se on tuonut yhdessä tekemisen iloa. (Halme ym. 2016, 17-18.)

Taidepedagogista työtä arvioitiin koko hankkeen ajan yliopistotason tutkimuksen avulla (Askola-Vehviläinen 2016). Mm. Halisen (2015) tutkimus tutkii TAIKAVA-hankkeen vaikutuksia esikouluikäisten ryhmän joukkoon kuulumisen kokemusten kautta. Tutkimus avaa taidepedagogisten menetelmien vaikuttavuutta sekä niiden mahdollisuuksia vahvistaa lasten ryhmään kuulumista. Toiminnan tavoitteiksi TAIKAVA-hankkeeseen osallistuneessa esiopetusryhmässä asetettiin lasten emotionaaliseen hyvinvointiin, lasten sosiaalsiin taitoihin ja lasten itsesäätelytaitoihin liittyvät tavoitteet. Lastentarhaopettajien havaintojen mukaan kehitystä tapahtui kaikissa näissä osa-alueissa, eniten itsesäätelytaitojen vahvistamisessa. Halisen (2015) tutkimustulosten mukaan TAIKAVA-hanke auttoi vahvistamaan lasten tietoisuutta omista kyvyistään sekä taidoistaan. Lasten omien kokemusten mukaan heidän taitonsa ryhmässä olemisessä olivat kasvaneet sekä taidepedagoginen toiminta oli vaikuttanut heidän itseilmaisunsa taitoihin positiivisesti. Taidepedagoginen toiminta näyttäytyi tutkimuksessa kehittäneen lasten kykyä olla vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Halinen 2015, 89-92, 95.)

Hanke oli onnistunut, sillä Vantaan kaupunki päätti vakinaistaa taidepedagogin toiminnan osaksi varhaiskasvatusta (Askola-Vehviläinen 2016). Tämä kertoo taidepedagogisen työn antamista mahdollisuuksista varhaiskasvatuksen kentälle. Päätös vakinaistaa kyseinen toiminta perustui toiminnan myönteisistä vaikutuksista lasten kehitykseen ja oppimiseen. Suurimmalla osalla taidepedagogisessa ohjauksessa olleiden lasten kehityksen muutokset olivat myönteisiä, lisäksi taidepedagogisen työn koettiin tuovan myönteistä kehitystä myös koko varhaiskasvatuksen toimintakulttuuriin. Taidepedagogien myötä kasvattajat saivat uusia toimintatapoja toteuttaa pedagogiikkaa. (Askola-Vehviläinen 2016.)

5 LEIKKI OSANA OSALLISUUTTA JA TAITEELLISTA ILMAISUA

Käsittelen osaltani teoreettisena pohjana myös leikkiä. Suuntaan katseeni leikkiin osallisuuden kannalta olennaisiin seikkoihin sekä yhdistän tutkimusaineistossani leikin taiteelliseen toimintaan. Leikistä itsessään saa jo kattavan opinnäytetyön ja en tule sen laajuutta tässä käsittelemään. Oleellista kuitenkin on kirjoittaa myös muutama sana leikistä sen teoreettisessa merkityksessä ja leikin mahdollisuuksista päiväkotiarjessa sekä leikin ja taiteellisen ilmaisun luovasta yhteydestä.

Leikki nousee usein esille pohdittaessa varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa pedagogiikka. Sitä käsitellään eritoten lapsen kehityksen ja oppimisen alueelle kohdennetussa keskustelussa. Lapset itse pitävät usein leikkiä tärkeimpänä asiana päiväkodin toiminnoista. Tämä näkyy muun muassa Roosin (2016) tutkimuksen tuloksista. (Roos 2016, 83.) Leikin todetaankin olevan lapsen luontainen tapa tulkita ympäristöään. Leikin merkitys varhaiskasvatuksessa on keskeinen ja niin varhaiskasvatustutkimuksen kuin myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteet tunnustavat leikin tärkeyden ja merkityksellisyyden. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa leikki määritellään keskeiseksi toimintatavaksi. Lapsille tulee perusteiden mukaisesti tarjota mahdollisuuksia laajasti eri leikkeihin. Leikin on todettu tukevan lapsen kehitystä myönteisesti, edistävän oppimista ja lisäten hyvinvointia. Leikki nähdään oppimisen välineenä; leikissä tapahtuva oppiminen on luontainen tapa lapselle havainnoida maailmaa. Lapsi ei miellä leikkimistä oppimisena vaan leikin tarkoitus on itsessään leikki, mutta todettua on, että leikissä lapsen ollessa aktiivinen toimija hän myös samalla jäsentää kuvaa itsestään ja muista ihmisistä. Leikillä on myös sosiaalinen puoli ja se lisää vuorovaikutustoimintaa lasten, mutta myös lasten ja aikuisten välillä. Leikissä yhdistyy innostus, yhdessä tekeminen ja omien taitojen haastaminen, mitkä ovat keskeisiä oppimista edistäviä seikkoja. (Opetushallitus 2019, 38-39.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kasvattajia kannustetaan luomaan leikille otollisen toimintaympäristö, jossa leikin on mahdollista kehittyä. Kasvattajien tulisi aktiivisesti huomioida leikkiä rajoittavat esteet ja muuttaa näitä leikkiä edistäviksi. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa myös korostetaan yhdessä leikkimiseen liittyvää leikin iloa ja yhdessä kokeilemistä. Tämä koskee niin lapsia,

mutta myös kasvattajan rooli leikkiin tunnistetaan joko leikkiä edistävänä tai rajoittavana tekijänä. Positiivisena leikin kannalta nähdään kekseliäisyyteen, mielikuvituksen käyttöön sekä luovaan omaan ilmaisuun kannustava toimintaympäristö, jossa leikki saa niin kuulua kuin näkyä. Toiminnan tulisi mahdollistaa lasten leikkirauha sekä keskittyminen leikkiin. (Opetushallitus 2019, 30.)

Kasvattajien tehtävänä on havainnoida leikkiä sekä dokumentoida sitä. Havainnoinnin avulla lisätään kasvattajien ymmärrystä lapsesta sekä henkilökohtaisista kiinnostuksen kohteista ja lasten ajattelusta. Lasten tunteet ja kokemukset tulevat esiin leikkiessä. Leikissä tehdyistä havainnoista kerättyä tietoa käytetään apuna toiminnan suunnittelussa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) korostetaan kasvattajien edellytyksiä lasten leikkialoitteiden havaitsemiseen sekä niihin vastaamiseen. Kasvattajien tehtävänä on tarjota monipuolisesti mahdollisuuksia leikkiin tarjoamalla leikkivälineitä sekä ennen kaikkea tilaa, aikaa sekä rauhaa leikin kehittymiseen. Syytä on myös kiinnittää huomiota fyysisen leikkiympäristön tuomiin mahdollisuuksiin sekä rajoitteisiin. (Opetushallitus 2018, 39.)

Lapset käsittelevät leikkiessään mm. luovuuteen, mielikuvitukseen ja tunteiden kehittämiseen tarvittavia taitoja ja toimivat lähikehityksen vyöhykkeellä, joka tukee uuden oppimista ja omaksumista. Leikki toimii lasta motivoivana ja se itsessään tuottaa iloa, mutta se myös harjaannuttaa edellä mainittuja taitoja, tietoja ja asenteita. Leikissä lapsi on aktiivinen toimija, joka vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa rakentaa leikin avulla tärkeitä yhteiskuntaan kuulumiseen tarvittavia taitoja. Leikillä on myös muuta merkitystä. Leikki voidaan mieltää lapsen omaehtoiseksi toiminnaksi, jossa lapsi on vapaa tekemään sääntöjä ja vaikuttamaan leikin kulkuun aktiivisesti osallistuen ilman kasvattajan suurta roolia. Leikissä lapset käyttävät valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia, joita muissa päiväkodin toiminnoissa heillä ei välttämättä ole. Lapset saavat leikkimisestä toiminnan vapaudesta nautintoa ja jo tämä voi toimia innostuksena leikille. (Brotherus & Kangas 2018, 21-22; Järvinen & Mikkola 2015, 46.)

Puhuttaessa vapaasta leikistä useassa eri teoksessa esiin nousee leikin todellinen vapaus. Muun muassa Brotherus ja Kangas (2018) nostavat esiin leikkipolututkimushankkeesta esiin nousseet haasteet lasten omaehtoisen vapaan leikin

mahdollistamiseen. Tutkimuksessa käytiin ympäristön ja leikin kehittämisen yhteensovittamista osallisuuden näkökulman kautta. Lasten omaehtoisuus ja vaikutusmahdollisuudet näyttäytyi tutkimuksessa rajoittuvan leikkivälineiden ja leikitilan valintaan. Leikkitilat pysyivät usein muuttumattomina ja suunnittelemattomina. Haasteena leikin kehittämiselle on lasten aito mahdollisuus erilaisiin leikkeihin ilman ympäristön rajoitteita ja näin ollen mahdollisuus myös osallisuuden kokemuksiin. Leikkitilojen tulisi muotoutua lasten tarpeiden mukaisesti sekä leikille tulisi mahdollistaa jatkumo ilman, että sitä tulisi aina hajottaa tai lopettaa kesken. (Brotherus & Kangas 2018, 32-33.)

Lasten leikissä ja taiteen tekemisessä on joitain yhtenäisiä piirteitä ja lasten leikkiä onkin myös verrattu taiteen tekemiseen (Pääjoki 2017, 109). Lasten leikkiä ja taidetta sekä sen tekemistä verrataan useassa tutkimuksessa toisiinsa. Taiteessa ja leikissä yhdistyvät vahva elämiskyky, kyky kuvitella ja kyky antautua ajatusten vietäväksi (Piironen 2006, 23). Myös Rusasen ym. (2014) mukaan luova toiminta on yhteydessä leikkiin. Molemmille yhteistä on lapsen tarpeista ja kiinnostuksen kohteista nouseva toiminta. Leikki ja luova tekeminen ovat molemmat yhteydessä lapsen kokemiin kokemuksiin ja tunteisiin. (Rusanen ym. 2014, 32.) Lapsi on pohjimmiltaan luova olento ja luova toiminta on lapselle luonteenomaista. Luovuus näkyy usein lasten leikkiä seurattaessa. Lapsen toiminta on kokonaisvaltaista ja heidän suuntautumisensa maailmaan on toiminnallinen. Lasten toiminta on spontaania ja ennakoluulotonta, ja he suhtautuvat usein maailmaan aidolla uteliaisuudella sekä innolla. Nämä kaikki lisättynä lapsen rikkaaseen mielikuvitukseen ovat keskeisiä ominaisuuksia suunniteltaessa ja tehdessä lasten kanssa taidetta. Siihen yhdistyy leikki sen kokeilevan ja tutkivan luonteen vuoksi. Pienten lasten kanssa taidetta tehdessä toiminta on lisäksi aina uuden etsimästä ja löytämistä. Lasten taiteellinen toiminta on parhaillaan leikkiä niissä tilanteissa, jolloin tavoitteena ei ole mikään tietty lopputulos, vaan toiminnan tarkoituksena on tekeminen itsessään. (Pentikäinen 2006, 28; Pääjoki 2017, 113.) Taiteen tekemistä ja luovaa ilmaisua voidaan hyödyntää leikkiessä ja myös leikkiä esimerkiksi tutustuesssa eri materiaaleihin, muotoihin ja taiteellisen ilmaisun käsitteisiin. (Rusanen ym. 2014, 32.)

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

6.1 Teemahaastattelu

Opinnäytetyöni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus varhaiskasvattajien opettajien kokemuksista lasten osallisuudesta sekä heidän näkemyksistään taidekasvatuksen keinoista osallisuuden vahvistamiseen. Tutkimuskysymykseni ovat *Mitä kokemuksia varhaiskasvatuksen opettajilla on lasten osallisuudesta ja sen vahvistamisesta?* sekä *Voidaanko heidän kokemuksensa mukaan taiteellisella ilmaisulla lisätä lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa?*

Keräsin aineistoni teemahaastattelujen avulla, jotka toteutin Torniossa toimiville varhaiskasvatuksen opettajille. Teoreettinen viitekehys koostuu lasten osallisuuden, taidekasvatuksen sekä leikin määrittelystä. Aineiston analyysissä käytän sisällönanalyysejä ja teemoittelua, joiden avulla kerään tutkimukseni tulokset raportoitavaan muotoon.

Koska halusin saada kokemuksellista tietoa tutkimusjoukoltani, päädyin valitsemaan tutkimusmenetelmäksi haastattelun. Tämän ajattelin sopivan parhaiten tutkimustapaani ja ongelmaani, koska haastattelun edetessä minulla oli mahdollisuutta kysyä jostain kiinnostavasta seikasta enemmän. Koin haastattelun mahdollistavan myös sellaisten asioiden esiin tulon, joita en ehkä muuten olisi huomaisi kysyä.

Haastattelun etuja on monia. Sen avulla voidaan korostaa tutkittavan subjektiivisuutta tutkimustilanteessa ja hänen on mahdollista tuoda esiin itseään koskevia asioita haluamallaan tavalla. Haastattelun avulla voidaan tarkentaa ja selventää saatuja vastauksia sekä syventää haastattelusta saatuja tietoja. Toisaalta haastatteluun liittyy myös haasteita, jotka liittyvät haastattelijan taitavuuteen ja mahdollisesti puuttuvaan kokemukseen, haastateltavan kertomiin tietoihin ja niiden luotettavuuteen sekä ympäristöön liittyviin seikkoihin. Haastattelut ovat aikaa vieviä ja niistä aiheutuu kustannuksia tutkijalle. Myös haastattelujen jatkokäsittelyyn liittyy haasteita ja ne ovat aikaa vieviä. Huomioitavaa myös on, että haastattelun mahdollistumiseen liittyy oleellisesti kommunikoinnin mahdollisuus eli kieli, jolla toista ymmärtää. Vuorovaikutuksessa toisen kanssa kommunikointiin kieleen ja

sanoihin liittyy monia mahdollisuuksia väärinymmärrykselle. Muistettavaa on aineistoa analysoidessa, että kyseessä on aina tutkijan tulkinta tutkimustuloksista ja aineisto peilaa vain haastateltavien näkemyksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Kananen 2014, 71, 86: Hirsjärvi & Hurme 2010, 34-35: Tuomi & Sarajärvi 2018, 85.)

Haastattelutyyppejä on useita. Käytän tässä tutkimuksessa teemahaastattelua. Valitsin sen sopivaksi tavaksi saada ja jäsentää tietoa. Teemahaastattelussa valmiita tarkkoja kysymyksiä ei ole, vaan haastattelua ohjaa valmiiksi suunnitellut teemat. Kananen (2010) toteaa teemahaastattelun koostuvan eri kulmista, joiden avulla tutkittavaa ilmiötä tarkastellaan. Nämä kulmat ovat teemoja ilmiön ympäriltä. Teemojen sisältä esitetään tarkentavia kysymyksiä, jotka ohjaavat teemojen läpikäymistä. Hyviä kysymysmuotoja ovat avoimet kysymykset, jatkokysymykset ja hypoteettiset kysymykset. Kaikilla näillä kysymysasetteluilla saadaan uutta tietoa ja yhä laajempaa käsitystä ilmiön ymmärtämiseksi. Teemat johdattavat kysymyksiä ja niiden avulla pyritään saaman ymmärrys ilmiöstä kerros kerrokselta. Teemat tulisikin valita niin, että niiden avulla saadaan tarkka kuva tutkittavasta ilmiöstä. Teemahaastattelu etenee yleisestä yksityiseen ja teemoista siirrytään toisiin. (Kananen 2010, 53, 55, 79-80: Hirsjärvi & Hurme 2010, 47.)

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu, jossa Hirsjärven ja Hurmeen (2010) mukaan ja edelleen Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan haastattelukysymykset ovat kaikille haastateltaville samat, mutta niihin vastataan omin sanoin eli vastausvaihtoehtoja ei ole kuten lomakehaastattelussa tai strukturoidussa haastattelussa. Voidaan siis sanoa, että puolistrukturoidussa haastattelussa edetään suunnitellun haastattelurungon mukaan, mutta osa haastattelusta on vapaa muuttumaan haastattelutilanteen aikana. Teemahaastattelussa tämä tarkoittaa kaikille haastateltaville samoja teema-alueita. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 47-48.)

Jotta teemahaastattelulla saadaan olennaista tietoa tutkittavasta ilmiöstä, on sen toteutukseen kiinnitettävä tarkkaa etukäteishuomiota laatimalla suunnitelma. Tutkijan täytyy tietää tutkittavasta ilmiöstä, jotta hän kykenee laatimaan haastattelun teemat. Teemat nousevat luetusta teoriasta ja tutkimustiedosta ja niiden suunnittelu on keskeisin osa valmistautumisessa haastatteluun. Valituilla teemoilla pyri-

tään saamaan ilmiön ymmärtämisen kannalta mahdollisimman paljon tietoa, joten ei ole yhdentekevää, millaisia teemoja tutkija haastattelulleen valitsee. Teema-alueista nousee kysymyksiä, jotka tuovat esiin uusia teemaan liittyviä aihealueita. Näin ollen haastattelijan täytyy olla tietoinen oman tutkimuksen kannalta olennaisista asioista ja osattava haastattelun aikana tarttua niihin. (Kananen 2014, 77: Hirsjärvi & Hurme 2010, 66.)

Teemahaastattelun voi toteuttaa joko yksilö- tai ryhmähaastatteluna. Ryhmähaastattelut voidaan jakaa vielä pari- ja täsmäryhmähaastatteluun, ensimmäisessä haastateltavana on kaksi henkilöä ja jälkimmäinen on käytettävä tapa halutessa tutkia jotain tiettyä tarkoin valittua teemaa ja kutsua haastatteluun siihen liittyviä ammattilaisia tai asiantuntijoita. Täsmäryhmähaastattelulla pyritään myös tarkoin valittuun tavoitteeseen. Oli ryhmähaastattelun muoto mikä tahansa, yleistä sille on sen keskusteleva luonne ja haastateltavat voivat tuottaa tietoa verrattain vapaamuotoisesti. Ryhmähaastattelun tavoitteena voi olla keskustelun aikaansaaminen ja mielipiteiden jakaminen. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 61-62.)

Päädyin teemahaastatteluun sen joustavuuden ja haastateltavien omien näkemysten korostamisen vuoksi. Lasten osallisuus ja taiteellisen ilmaisun käyttäminen sen vahvistamisena ovat aiheita, joihin koin tärkeänä saatavan erilaisia näkemyksiä sekä alalla olevien kasvattajien havaintoja päiväkotiarjesta. Osaltaan siinä voidaan nähdä myös olevan täsmäryhmähaastattelun piirteitä, koska haastattelun alan ammattilaisia ja tahdon saada vastauksia hyvin rajattuihin teemoihin.

Kvalitatiivinen tutkimuksen tavoitteeseen pyrkiä kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä tärkeämpää haastateltavien valinnassa on heiltä saatava tieto ja sen suuruus. Haastateltavien tulisi tietää tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai sen tulisi koskettaa jollain tavalla heidän elämäänsä. Näiden perustelujen mukaan ei ole siis yhdentekevää, keneltä tieto kerätään, vaan haastatteluun valitut henkilöt valikoidaan perusteena ymmärtää tutkittavaa ilmiötä syvällisemmin. Tutkijan tulee myös perustella raportissaan, miksi käyttää juuri kyseistä kohdejoukkoa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 98.) Haastattelun suuntasin varhaiskasvatuksen opet-

tajille, koska he ovat kasvatustiimissä ne, jotka vastaavat pedagogiikan toteutuksesta suurimmilta osin. Käsitteenä osallisuus ja siihen liittyvät seikat ovat varmasti tuttuja, joten näin uskon saavan heiltä alan ammattiosaamiseen liittyvää informaatiota. Muun muassa Kananen (2014) painottaa haastateltavien valintaa johdattavan heidän ja ilmiön yhteys (Kananen 2014, 54).

Toteutin haastattelut ryhmähaastatteluina. Tähän päädyin niin ajankäyttöön liittyvistä syistä, mutta ajattelin myös, että useamman haastateltavan kanssa saisi paremmin aikaan keskustelua. Koin myös, että näin toteutettuna haastatteluissa voisi nousta esiin ilmiölle olennaisia asioita, joihin en itse ole osannut puuttua. Myös oma kokemattomuuteni haastattelijana puolsi ryhmähaastattelua, koin sen miellyttävämmäksi tavaksi toteuttaa aineiston keruu.

Haastatteluja sovittiin yhteensä neljä kahden hengen parihaastattelua. Kaksi näistä oli julkisen puolen eri yksiköissä ja kaksi yhden yksityisen päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajan haastattelua. Olisin toivonut useampaa haastateltavaa julkiselta puolelta, mutta en saanut heitä innostumaan haastatteluun. Lähetin haastattelukutsun sähköpostitse kaikkiin Tornion alueen päiväkotiyksiköihin. Kutsun mukana oli informaatiokirje (LIITE 1), jossa kerroin tutkimuksestani ja sen tavoitteista sekä toteutuksesta. Annoin vastausaikaa kaksi viikkoa ja toisen viikon alussa lähetin muistutuksen ja pyynnön osallistua haastatteluun. Neljä varhaiskasvatuksen opettajaa olivat kiinnostuneita ja suostuivat haastateltaviksi. Koin, että tapa, jolla kutsut lähetin koettiin liian yleisiksi ja näin ollen koettiin, että joku muu olisi kiinnostunut aiheesta enemmän. Jos olisin ottanut yhteyttä henkilökohtaisesti suoraan varhaiskasvatuksen opettajiin, olisi osallistumisinto ollut ehkä eri. Lähetin kutsun myös Tornion alueella toimiviin yksityisiin päiväkoteihin, Tornion kaupunki ostaa heidän palvelujaan ja niihin on mahdollista saada palveluseteli Tornion kaupungilta. Näin ollen ajattelin myös heiltä saadun tiedon rikastuttavan omaa tutkimustani. Eräästä yksityisestä päiväkodista sain neljä varhaiskasvatuksen opettajaa haastateltaviksi.

Valmistauduin haastatteluihin suunnittelemalla teemahaastattelurungon, jonka mukaan haastattelua johdattelisin. Teemat tulisi valita niin, että ne kattavat koko ilmiön ja muodostavat keskustelun aiheen ja ne perustuvat tutkimuksen kannalta

olennaisiin teorioihin ja ovat sen viitekehyksen mukaisia. Näistä teemoista haastatteli esittää kysymyksiä, joiden avulla tarkennetaan sekä syvennyttään tutkittavaan aiheeseen. (Kananen 2014, 78-79; Tuomi & Sarajärvi 2018, 88.) Teemat muodostuivat jo lukemastani teoriasta. Teemoiksi valitsin lasten osallisuuden, taidekasvatuksen ja taiteellisen ilmaisun sekä leikin. Näihin teema-alueisiin muotoilin alustavia kysymyksiä, joiden avulla pyrin saamaan tietoa tutkittavasta ilmiöstä eli varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuudesta ja taiteellisesta ilmaisusta sen vahvistajana. Teemahaastattelun runko liitteenä (LIITE 2).

Pyrim muotoilemaan teemarungon loogisesti eteneväksi kokonaisuudeksi, joka etenee yleisestä yksityiskohtaisempaan tarkasteluun. Olin myös tietoinen laatiesani teemarunkoa, että kaikkia omia tarkennuksia ei tarvitse käydä systemaattisesti läpi, vaan teemojen läpi käymisessä voidaan edetä keskustelun edellyttämällä tavalla joustavuuden periaatteen mukaisesti. Hirsjärvi ja Hurme (2010) toteavat haastattelun olevan loppuen lopuksi kysymysten esittämistä ja niihin vastausten saamista. Teemahaastattelu antaa mahdollisuuden keskustelun joustavuudelle ja saatujen vastauksien hyödyntämisen lisäkysymysten avulla. Teema-alueita ja kysymysmuotoja on kuitenkin hyvä hahmotella etukäteen, jotta saada tarpeeksi tietoa tutkittavasta ilmiöstä sekä varmistetaan keskustelun sujuvuus ja fokus tutkimuksen kannalta olennaisessa. Kuitenkin joustavuudelle mahdollistetaan haastattelijan tekemät muutokset haastattelun aikana kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 102-103.)

Lähetin haastateltaville teemarungon etukäteen, jotta he voivat tutustua siihen. Tuomi ja Sarajärvi (2018) toteavatkin haastateltavien tiedottamisen haastattelun sisällöstä lisäävän haastattelun onnistumista sekä olevan eettisesti perusteltua (Tuomi & Sarajärvi 2018 85-86). Koin, että lähettämällä teemarungon etukäteen tutustuttavaksi saan mahdollisesti entistä syvempää tietoa ja ilmiötä käsitellään laajemmalti, koska haastateltavat ovat saaneet orientoitua jo haastattelussa esiin nostettaviin asioihin.

Haastattelu tavaksi valittiin puhelinhaastattelu. Tämä johtui yhteiskunnassa vallinneesta poikkeustilasta, jonka koronavirus aiheutti. Tästä syystä myös toinen yksityisen päiväkodin haastatteluista peruttiin, koska työntekijöitä oli pois ja uutta

sopivaa aikaa oli haasteellista saada soviteltua. Tämä oli harmittavaa oman tutkimuksen kannalta, mutta koin tärkeäksi päästä omassa työssäni eteenpäin. Lopulta minulla oli kolme haastattelua, joissa kaikissa haastattelin kahta varhaiskasvatuksen opettajaa.

Sovin haastateltavieni kanssa nauhoittavani haastattelut ja tiedotin heitä tutkimukseni eettisyydestä ja anonymiteetin säilymisestä sekä haastattelussa saatavien tietojen käytöstä tutkimusraportissani. Tämän lähetin haastateltavilleni sähköpostitse (LIITE 3).

Puhelinhaastattelut toimivat teknisesti hyvin. Ensimmäisen haastattelun jälkeen totesin, että minun tulisi muotoilla osaa kysymystä erilaiseksi, jotta mahdollisuudet kyllä tai ei- vastauksille vähenisivät. Kahteen muuhun haastatteluun varauduin valmiiksi suunnittelemalla enemmän tarkentavia kysymyksiä ja näin koin saavani haastatteluista myös enemmän irti. Haastattelut sujuivat kaikki omasta mielestäni hyvin ja sain paljon hyvää tietoa lasten osallisuudesta ja sen merkityksestä kasvattajan työhön, taiteellisesta ilmaisusta ja leikistä sekä niiden merkityksestä lapselle ja lapsen osallisuuteen.

6.2 Aineiston analyysi sisällönanalyysin ja teemoittelun avulla

Laadulliseen tutkimukseen kuuluu kuvaus analyysin toteutuksesta. Tuomi ja Sarajärvi (2018) jäljittelevät Laineen laadullisen tutkimuksen analyysin etenemisestä. Heidän mukaansa aineiston analyysi kulkee eri vaiheiden läpi. Ensisijaista on päättää, mikä aineistossa tutkijaa kiinnostaa ja pysyä siinä päätöksessä. Tämän jälkeen aineisto tulee käydä läpi sen, kannalta mikä siinä on olennaista oman päätöksen kannalta ja kerätä se erilleen muusta aineistosta. Sen jälkeen kerättyä aineistoa voidaan luokitella, teemoitella tai tyypitellä ja lopulta kirjoittaa yhteenveto tuloksista. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 104-107.)

Haastattelujen jälkeen kuuntelin nauhoitteet läpi kertaalleen. Nauhoitteet olivat kaikki laadultaan hyviä ja en joutunut karsimaan mitään pois sen takia, ettei nauhoitteesta olisi saanut selvää. Sen jälkeen litteroin tallenteet sanatarkasti erillisiksi

tiedostoiksi. Tämän jälkeen tulostin ne ja luin aineistoa useaan kertaan. Päädyin ensin alleviivaamaan eri värein omasta mielestäni aineistolle keskeiset puheenvuorot, vielä ilman minkäänlaista yhdistämistä. Käytän yhdistämisessä teemoittelua, jonka avulla voidaan kerätä yhteen tietoa, mitä mistäkin teemasta sanottu (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105). Tämän koin luontevaksi, koska jo haastattelu itse eteni eri teemojen mukaan. Liitin jokaisesta haastattelusta teema-alueet yhdeksi tiedostoksi.

Aloitin analyysin teon jakamalla aineiston jo haastattelussa esitettyyn teema-aluejakoon. Sen jälkeen liitin nämä teemat jokaisesta haastatteluaineistosta omiin tiedostoihin. Teemat olivat osallisuus, taidekasvatus ja leikki. Tämän jälkeen luin teemoitellut aineistot jokaisen useaan kertaan läpi ja pohdin, miten aineiston analyysia jatkaisin. Näin jo silloin yhteneväisiä seikkoja eri teemoissa, mutta en vielä tietoisesti kiinnittänyt niihin huomiota tässä vaiheessa. Koska tekstimassaa oli paljon ja sitä oli haastava lähteä jäsentämään, käytin apuna taulukointia ja jaoin jokaisen teema-alueen vielä pienemmiksi osiksi. Esimerkiksi osallisuus teema-alueessa tein jakoa jakamalla osallisuuden ilmenemisen, kasvattajan roolin, lapselle saatavan hyödyn, haasteiden ja oppimisympäristön omiksi vielä pienemmiksi teemoiksi. Näistä kaikista rakensin oman erillisen taulukon (Taulukko 1). Pienempiä teema-alueita tuli osallisuus teemasta viisi, taidekasvatuksesta viisi ja leikistä kolme. Jokaisessa toistui kasvattajan rooli sekä osallisuusteema.

Taulukko 1 Teemojen pilkkominen aineistosta

Alkuperäinen sitaatti	Teema		
V2 No voi miettiä ainaki tulolla alle kolmevuotiaitten ryhmässä, että se on aika pitkälti sitä että havainnoidaan sitä leikkiä ja mitkä teemat siinä leikissä korostuu niin niitä voidaan ottaa sitte toiminnan suunnittelussa enemmän esille.	Osallisuuden ilmeneminen		
V2... Ja sit toki näitten lasten kohilla joilla sitä puhetta on enempi, niin sitten keskustellaan ja mitkä asiat nousee niissä keskusteluissa esille ja sitte esitetään taas lisäksymyksiä	Osallisuuden ilmeneminen		
V1 Kyllä ja jalostetaan niitä ideoita ja sitte justinsa se, että meillä x	Osallisuuden ilmeneminen		

ihän tuo rytmikin jo itessään velvottaa meitä siitä että me kysytään lapsilta ja kuunnellaan lapsia ja käytetään niitä eri tiedonkeruun menetelmiä siinä että me osallistetaan ne lapset.			
---	--	--	--

Tämän jälkeen aloin analysoimaan jokaista alateemaosiota yksi kerrallaan ja pyrin muodostamaan jokaisesta vielä tarkemman sisällön kuvauksen ja samalla löytää myös yhteneväisyyksiä. Nämä kirjoitin muistiin muutamalla sanalla seuraavaan sarakkeeseen alateemaksi (Taulukko 2).

Taulukko 2 Teeman pilkkominen

Alkuperäinen sitaatti	Teema	Alateema	
V2 No voi miettiä ainaki tulla alle kolmevuotiaitten ryhmässä että se on aika pitkälti sitä että havainnoidaan sitä leikkiä ja mitkä teemat siinä leikissä korostuu niin niitä voidaan ottaa sitte toiminnan suunnittelussa enemmän esille.	Osallisuuden ilmeneminen	Havainnointi leikissä Toiminnan suunnittelu	
V2... Ja sit toki näitten lasten kohilla, joilla sitä puhetta on enempi, niin sitten keskustellaan ja mitkä asiat nousee niissä keskusteluissa esille ja sitte esitetään taas lisäksymyksiä	Osallisuuden ilmeneminen	Keskustelu	
V1 Kyllä ja jalostetaan niitä ideoita ja sitte justiinsa se että meillä x ihän tuo rytmikin jo itessään velvottaa meitä siitä että me kysytään lapsilta ja kuunnellaan lapsia ja käytetään niitä eri tiedonkeruun menetelmiä siinä että me osallistetaan ne lapset.	Osallisuuden ilmeneminen	Keskustelu Tiedonkeruun menetelmät Lasten osallisuus toimintaan Ideoiden jalostaminen	

Tämän jälkeen vertasin alkuperäistä sitaattia omaan tarkempaan kuvaukseen ja tein alkuperäisestä sitaatista tiivistetyn ilmaisen (Taulukko 3), sen mitä sitaatissa oli ymmärrettävissä. Huomioitavaa on tässä vaiheessa todeta näiden ilmausten olevan omaa tulkintaani haastateltavan sanomasta alkuperäisestä ilmauksesta. Tulkintaa ohjasi myös haastattelussa tehdyt havainnot, joten koin tekeväni analyysia jo osaksi haastattelujen aikana osittain tiedostamattakin. Tämä kuitenkin on huomioitava tutkimustulosten tarkastelussa, että tulkinta on tutkijan omaa päättelmaa. Tällä raportoinnilla pyrin tuomaan esiin omien analyysivaiheiden esittelyjen kautta tutkimuksen luotettavuutta.

Taulukko 3 Alkuperäinen sitaatti tiivistettyyn ja tulkittuun muotoon

Alkuperäinen sitaatti	Teema	Alateema	Tiivistetty
V2 No voi miettiä ainaki tulolla alle kolmevuotiaitten ryhmässä että se on aika pitkälti sitä että havainnoidaan sitä leikkiä ja mitkä teemat siinä leikissä korostuu niin niitä voidaan ottaa sitte toiminnan suunnittelussa enemmän esille.	Osallisuuden ilmeneminen	Havainnointi leikissä Toiminnan suunnittelu	Kasvattaja havainnoi leikkiä ja tekee toiminnan suunnittelua sen pohjalta.
V2... Ja sit toki näitten lasten kohilla, joilla sitä puhetta on enempi, niin sitten keskustellaan ja mitkä asiat nousee niissä keskusteluissa esille ja sitte esitetään taas lisäksymyksiä	Osallisuuden ilmeneminen	Keskustelu	Kasvattaja keskustele lasten kanssa.
V1 Kyllä ja jalostetaan niitä ideoita ja sitte justiinsa se että meillä x ihan tuo rytmikin jo itessään velvottaa meitä siitä että me kysytään lapsilta ja kuunnellaan lapsia ja käytetään niitä eri tiedonkeruun menetelmiä siinä että me osallistetaan ne lapset.	Osallisuuden ilmeneminen	Keskustelu Tiedonkeruun menetelmät Lasten osallisuus toimintaan Ideoiden jalostaminen	Kasvattaja keskustele lasten kanssa, jalostaa lasten ideoita ja käyttää eri tiedonkeruunmenetelmiä lasten osallistumisen mahdollistamiseen.

Tämän taulukointi vaiheen jälkeen minulla oli kolmetoista eri taulukkoa, joissa oli suuri määrä tiivistettyjä ilmauksia. Osassa tiivistetyissä ilmaisuissa tuli useita ilmauksia, jotka voisi sijoittaa useaan eri osa-alueeseen. Tämä johtui varmasti pitkälti teemahaastattelun luonteesta ja koska asioista puhuttiin verrattain vapaa muotoisesti ja teemat sekä niihin liittyvät seikat nousivat esiin eri paikoin haastattelussa. Tämä lisäsi analyysiin haasteellisuutta. Pohdin tässä vaiheessa analyysia, tulisiko minun vielä irrottaa nämä eri ilmaukset toisistaan erillisiksi teemoiksi. Koin tämän lopulta tarpeettomana ja päätin alkaa tiivistää aineistosta saatava tietoa tiiviimmäksi ja helpommin hallittavaksi.

Kuten aiemmin jo totesin, aineistosta oli jo nopealla silmäyksellä nähtävissä yhteneväisiä seikkoja eri kohdin. Aloin kartoittamaan näitä lukemalla tiivistettyjä ilmauksia useaan otteeseen. Näistä pyrin löytämään vastauksia ja johtopäätöksiä raporttiani ja tutkimuskysymyksiä varten. Koska tiivistettyjä ilmaisuja oli paljon, päätin jäsentää ne kaikki samaan tiedostoon. Näin minun oli helpompaa tehdä katsausta yhteneväisyyksistä ja eroavaisuuksista.

Huomioitavaa on, että tämän tyylinen teemoittelu sisällön analyysina ei tuota vielä itsessään tulosta. Se mahdollistaa aineiston uudelleen järjestelyä erilaiseen muotoon. Tätä on kritisoinut muun muassa Salo (2015), joka artikkelissaan *Sim-salabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen vaiheet* käy läpi sisällönanalyysin haasteita ja ongelmia. Salo (2015) kuvaa sisällönanalyysia usein käytettävän vain pinto-olueksena aineiston luokitteluna eikä se vielä riitä tuloksiksi ilman tutkijan reflektiivistä otetta omaan aineistoon. (Salo 2015,166.) Tässä vaiheessa tuleekin kysyä, mikä aineistossa on tärkeää ja miten sitä hyödynnän tulosten esittämisessä. Omassa opinnäytteessäni tutkimus ja tutkimuskysymykset kohdistuvat varhaiskasvatuksen opettajien näkemyksiin ja kokemuksiin, joten koin tärkeänä tuoda näitä mahdollisimman laajasti esiin tutkimustuloksissani. Kuitenkin on huomioitavaa, että aineisto tarjoaa vastauksia vain kysyttyihin asioihin ja jokaiselle haastateltavalla on ollut mahdollisuus jättää jotain sanomatta tai esimerkiksi kaudistella puhettaan, näin ollen ei voida olla aivan varmoja siitä, kuinka laajaa haastateltavien kokemusta aineisto lasten osallisuudesta ja taiteellisesta ilmaisusta antaa.

Sain palautetta, että analyysia voisi viedä vielä askeleen pitemmälle ja tulini itse myös samaan tulokseen aineistoa läpi käydessäni. Itselleni tutkimustulokset olivat jo tässä vaiheessa selviä, mutta pelkona oli, ettei tulokset avautuisi lukijalle. Näin ollen päätin vielä kerran yhdistää jokaisen eri teema-alueen omaksi taulukoksi. Nyt minulla oli kolme alkuperäistä aineistotaulukkoa, osallisuus, taiteellinen ilmaisu ja leikki, jotka olin käynyt läpi teema-alateema-tiivistetty ilmaisu- menetelmällä. Tämän jälkeen aloin systemaattisesti käydä läpi jokaista taulukon riviä ja pyrin jäsentämään sitä kasvattajan toiminnan kautta. Tämän valitsen sen vuoksi, koska kaikissa oli jo havaittavissa kasvattajan toiminnan merkitys ja se korostui aineistovastauksissa. Sen jälkeen tein katsausta mitä kasvattajan toiminnan merkityksestä sanottiin. Päädyin käyttämään apunani tilastollista laskemista, eli tilastoin jokaisen tiivistetyn ilmaisun ilmenemisen. Nämä yhdistin yhteen taulukkoon ja tein tulosten havainnollistamisen avuksi kaaviot, joista näkyvät haastateltavien vastausten määrä kasvattajan merkityksestä lasten osallisuuteen, taiteelliseen ilmaisuun ja leikkiin. Koin tämän lisäävän tutkimustulosten luettavuutta ja ymmärrettävyyttä sekä tutkimukseni luotettavuutta.

Osallisuus teema-alueesta eniten vastauksia sain kasvattajan herkkyyden, muutosmyönteisyyden, asenteiden, lasten osallistumisen mahdollistamisen ja havainnoinnin sekä läsnäolon merkityksestä lapsen osallisuuteen. Taidekasvatuksesta vastauksia kertyi kasvattajan merkityksestä osallisuuteen, kasvattajan muutosmyönteisyyteen, monipuolisiin toimintatapoihin, taidekasvatuksen käytöstä pedagogisin keinoin sekä taidekasvatuksen osallisuutta lisäävistä merkityksistä. Leikistä esiin nousi kasvattajan rooli mahdollistajana, kasvattajan herkkyyden, lasten omaehtoinen toiminta ja leikin ja taiteen yhteinen rikastuttaminen. Huomattavan paljon samankaltaisia asioita nousi vastauksista eri teema-alueiden välillä. Vastauksilla oli yhteyttä myös jo lukemaani teorian tietoon. Tämä lisäsi uskoa omien tutkimustulosten paikkaansa pitävyydestä.

Tutkimukseni tulisi saada vastauksia varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksista osallisuuden vahvistamisesta ja taiteellisen toiminnan sekä ilmaisun ja leikin vaikutuksista osallisuuteen. Näitä käyn läpi raportin tutkimustuloksissa seuraavassa luvussa. Havainnointikeinoina ja analyysini tukena käytän rakentamieni kaavioiden lisäksi alkuperäisiä haastattelusitaatteja. Nämä myös elävöittävät omaa tutkimuskirjoitustani ja nostavat esiin haastateltavieni varhaiskasvatuksen opettajien aitoja kokemuksia, jotka ovat keskeisenä tutkimuskohteenani tässä tutkimuksessa. Koen, että tämän myötä on perusteltua käyttää sitaatteja tässä määrin, kun niitä käytän. Koen tärkeäksi kertoa myös lukijalle, että esittämäni tutkimustulokset ovat valittu oman harkintani ja ymmärrykseni valossa. Pyrin peilamaan tutkimustuloksia keskeisiin aiemmin esittämääni teorioihin ja näin ollen vahvistamaan omien tutkimustulosten vaikuttavuutta.

Litteroidessani aineistoa muutin haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat muotoon V1, V2 jne., koska tahdoin välttyä sekaannuksilta jälkikäteen. Käytän tätä muotoa edelleen raportissani ja tällä tuon esiin useita eri henkilöitä vastausten takana. Käytän haastatteluista litteroituja alkuperäisiä sitaatteja, osasta olen poistanut esimerkiksi useasti toistetun sanan, kun haastateltava on jäänyt miettimään vastaustaan ja osia täytesanoista, joiden poisto ei muuta alkuperäistä sanomaa.

Jaottelen tutkimustulokset tutkimusongelmani ja kysymysten kautta loogiseksi kokonaisuudeksi ja jatkan samaa jaottelua kuin aiemmin teoriaosuudessa olen käyttänyt. Tämä mielestäni lisää luottavuutta raportissa.

6.3 Tutkimukset eettisyys ja luotettavuus

Tutkimukseen liittyy aina kysymykset sen eettisyydestä ja luotettavuudesta. Oman opinnäytetyön jokaista vaihetta on ohjannut toiminnan eettisyys. Olen toteuttanut opinnäytetyöni tutkimuksen sekä raportoinnin hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia ovat muun muassa Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan esimerkiksi toisten tutkijoiden osuuden vähättely omassa tutkimuksessa, puutteelliset viittaustavat aiempiin tutkimuksiin, huolimattomuus tai harhaanjohtava raportointi tutkimustulosten yhteydessä tai niiden puutteellinen kirjaaminen. Tutkimuseettinen neuvottelukunta nostaa esiin myös tieteellisen vilpin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 151.) Omassa tutkimusraportissani olen käyttänyt aiheeni kannalta relevantteja lähteitä sekä viitannut niihin oikeaoppisesti. Omat pohdintani olen erottanut selvästi muiden ajatuksista sekä järjestänyt kaikki käyttämäni lähteet lähdeluetteloon asianmukaisesti. Omassa tutkimuksessani olen noudattanut rehellisyyttä sekä yleistä huolellisuutta sen jokaisessa vaiheessa. Tarkka prosessin kuvaus lisää mielestäni luotettavuutta.

Tutkimusaiheeni ei ole kenenkään yksityisyyttä loukkaava. Tutkimusaineiston hankinnassa olen informoinut haastateltavia varhaiskasvatuksen opettajia asianmukaisella tavalla (LIITE 3), sekä tehnyt selväksi heidän osallistumisensa anonymiteetin. Haastattelut olen tuhonnut aineistoni analyysin jälkeen.

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan parantaa kiinnittämällä huomioita tutkimusraportin esittämiseen. Tuomi ja Sarajärvi (2018) nostavat esiin muutamia keskeisiä huomioita luotettavuuden arvioinnissa. Tutkimusraportista tulisi käydä selväksi, mitä ollaan tutkimassa ja miksi, tutkimuksen merkitys tutkijalle itselleen, aineistonkeruun perusteet ja todenteet siitä, esitellä tutkimuksen tiedonantajat sekä tutkimuksen aikataulu, tutkimuksen eettisyyden arviointi sekä tutkimuksen analysoinnin ja tulosten tulee tulla esiin raportoinnissa. (Tuomi & Sarajärvi 2018,

163-164.) Omalta osaltani olen kiinnittänyt näihin tarkkaa huomiota ja antanut perustelut niin aiheen valinnalle, tutkimustavalleni, esiteltyt tutkimukseni tiedonantajat sekä aikataulun. Tässä samaisessa luvussa käyn osaltani tutkimukseni eettisyyttä läpi ja tutkimusaineistoni analyysin ja perustelut valinnoilleni olen tuonut esiin omassa luvussaan ja tutkimustulokset on esitelty kattavasti esimerkein ja tuloskaavioineen. Olen myös painottanut jokaisessa tutkimuksen vaiheessa valintojen olevan omia ratkaisujani eivätkä absoluuttisia totuuksia. Nämä kaikki osaltaan mielestäni lisäävät tutkimukseni luotettavuutta.

7 TUTKIMUSTULOKSET

7.1 Kasvattaja mahdollistaa lasten osallisuuden ilmenemisen

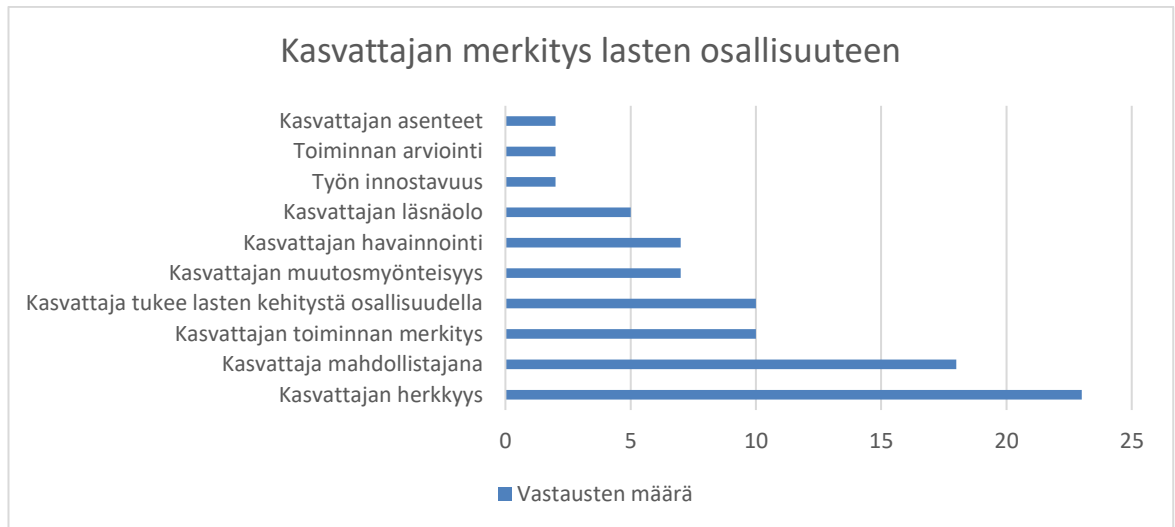
Saadut tulokset ovat kerätty aineistosta, joka muodostuu kuuden haastatellun Torniossa töitä tekevän varhaiskasvatuksen opettajien vastauksista. Esitän tulokset tekstin ja aineistositaattien lisäksi kaavioina, joissa on eritelty haastatteluvastauksia eri teema-alueista. Saadut tulokset kuvaavat vastausten määriä, ei haastateltujen henkilöiden määrää. Aiheet näkyivät useassa saman haastateltavan vastauksissa.

Osallisuuden ilmeneminen ja sen vahvistaminen koettiin olevan yksi keskeisistä periaatteista varhaiskasvatustyössä. Osallisuus teemasta keskusteltiin kaikissa kolmessa haastattelussa eniten ja pisimpään. Haastatellut varhaiskasvatuksen opettajat kokivat osallisuuden vaikuttavan lasten kehitykseen myönteisesti. Useassa vastauksessa tuli esiin osallisuuden itsetuntoa ja itseilmaisua vahvistavat ilmaukset. Osaltaan esille tuotiin lasten ryhmäytymiseen ja ryhmässä toimimisen taitoja ja vaikuttamista ryhmässä.

Vastausten mukaan lasten osallisuuteen vaikuttaa eniten kasvattajan toiminta. Näin ollen nostan sen keskeisemmäksi tutkimustulokseksi aineistostani lasten osallisuuden vahvistajana. Vastauksissa korostui kasvattajan lapsilähtöisyys toiminnan suunnittelussa, arvioinnissa ja kehittämisessä, lasten itseilmaisun tukeminen sekä lasten aito aktiivinen toimijuus. Keinoina lasten osallisuuden ilmeneeseen nähtiin olevan lasten kanssa keskustelu, lasten havainnointi ja erilaiset toimintatavat, joilla lasten osallisuutta pyrittiin vahvistamaan. Eniten vastauksia kertyi kasvattajan herkkyyden merkityksestä lasten osallisuuteen ja sen mahdollistumiseen. Nämä kaikki ovat myös keskeisiä elementtejä osallisuuden teoriakirjallisuudessa. Muun muassa Helin ym. (2018) nostavat nämä keskeisiksi osallisuutta määrittäviksi tekijöiksi.

Alla oleva kaavio (Kaavio 1) näyttää, mitä haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat pitävät omassa työssä merkityksellisenä lasten osallisuuden kannalta.

Vastauksissa korostui kasvattajan herkkyyks, mahdollisuuksien antajan rooli, lasten kehityksen tukeminen, kasvattajan muutosmyönteisyys, lasten havainnoinnin tärkeys sekä kasvattajan aito läsnäolo.

Kaavio 1. Kasvattajan merkitys lasten osallisuuteen (n=6)

Kasvattajan herkkyydestä käytiin paljon keskustelua ja se sivusi monia puheenvuoroja. Haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat kokivat kasvattajan herkkyyden tunnistaa lasten yksilölliset tarpeet sekä toiminnan ohjauksen lasten kiinnostuksen kohteista ja tarpeista käsin oleelliseksi osaksi omaa työtään. Herkkyyteen kuvattiin liittyvän lasten tasolla oleminen, toiminnan tasavertaisuus, lasten persoonallisuuksien ja temperamenttien huomioiminen sekä lasten ideoihin vastaaminen ja niiden mahdollistaminen. Herkkyyys tarkoittaa vastausten mukaan lasten saatavilla olevaa kasvattajaa, joka innostaa lapsia omien ideoiden ja ajatusten esille tuomiseen ja kehittää toimintaa lapsilähtöisesti.

”Aikusen pitää olla vähän niinko antennit pystyssä koko ajan huomaamaan niitä lapsia, jotka selkeästi ei rohkene sitä omaa mielipidettä ja omia kiinnostuksen kohteita niin voimaperäisesti tuua esille, että sitä pitää oikeesti havainnoida tosi huolella” V5

Herkkyyden lisäksi haastateltavien vastauksissa painottui kasvattajan merkitys toiminnan ja lasten osallisuuden mahdollistajana. Kasvattajan merkitys mahdollistajana ilmeni kasvattajan roolina antaa lasten ideoille tilaa, ottaa heidät mukaan toimintaan aktiivisina osallisina sekä antaa lapsille uusia mahdollisuuksia toimia. Lapset näkyivät niin toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa mukana. Heidät

mainittiin myös toiminnan kehittämistä keskusteltaessa. Kasvattaja mahdollistaa lasten osallistumisen ja vaikutusmahdollisuuden välttämällä aikuisjohtoisuutta ja tarjoamalla monipuolisia tapoja osallistua. Toiminnan suunnittelussa lapset ja heidän kiinnostuksen kohteensa näkyivät lasten kanssa keskusteluina ja kasvattajan tekemän havainnoinnin kautta. Keskustelut ja lasten havainnointi toistuivat jokaisen vastaajan puheissa. Haastateltavilta saamani tieto oli yhteydessä niin varhaiskasvatuslakiin kuin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, joissa lapsen osallisuutta kuvattiin lapsen oikeutena ja keskeisenä osana varhaiskasvatus-työtä.

”Lapset on niitä aktiivisia toimijoita ja ne saa päättää siinä ryhmässä niitä asioita myös itse. Ja että me kuunnellaan niitä lapsia.” V3

”Myöskin se, että lapsehän ei osaa asioita pyytää mitä he ei tiiä olemassa olevankaan, että aikuisten pittää niinkö vähän kokeilla et oisko tämmönen kiva et jos laittais vaikka jotain lajittelua tai laittais vaikka jotaki värien tunnistamispistettä tai semmosta ja tämmöstä leikkiä” V5

Osallisuuden teoriassa korostuu sen mahdollistamat hyödyt lapsen kehitykselle. Haastatteluaineistossa osallisuuden kuvattiin vahvistavan lapsen itseilmaisua ja itsetuntoa sekä ryhmässä toimimisen taitoja ja siinä vaikuttamista. Osallisuuden vaikutusten ymmärrys lasten myönteiselle psyykkiselle ja sosiaaliselle kehitykselle tuli monessa vastauksessa esiin haastateltavilla varhaiskasvatuksen opettajilla. Kasvattajat tukevat lasten kehitystä osallisuuden keinoin.

”...lapsen osallisuus on sitä, että lapsi tulee tai on osa sitä omaa ryhmäänsä. Tulee huomioduksi ryhmässä ja pystyy vaikuttamaan siihen ryhmän toimintaan.” V2

”Lapsilla on mahdollisuus tuua esiin omia ideoita, ja ajatuksia, ne saa vaikuttaa ja sitten saa osallistua päiväkodin toimintoihin ja leikkeihin ja tekemisiin” V6

”...että lapset oppii siihen että niitten mielipiteellä on vaikutusta ja ne toivotavasti oppii myös siihen, että heidän kannattaa esittää niitä omia ajatuksiinsa ja mielipiteitä niinkö tulevaaki elämää ajatellen. Että oppis siihen vaikuttamisen kulttuuriin niin sanotusti.” V6

Toiminnan ohjautuminen yhä enemmän aikuislähtöisyydestä pois ja osallisuuden käsitteen aktiivinen tiedostaminen näkyivät myös vastauksissa. Useassa kohdassa puhuttiin toiminnan liian loppuun suunnittelemisesta ja siitä, että kasvattajan tulee mahdollistaa lasten oman toteutuksen ja valintojen merkitys toimintaan.

Jos toiminta on liian loppuun suunniteltua, ei lasten omille ideoille ja muutoksille ole tilaa.

”Sitä miettii itte enemmän sillä tavalla että ehkä tiedostaa sen käsitteen jotenki nyt paremmin, vaikka minusta se on aina ollu sillai läsnä, mutta ehkä nyt jotenki kuitenkin joka tapauksessa päivittäin kiinnittää siihen asiaan enemmän huomiota, että kyllä se sillä tavalla näkyy, että ai niin hei tässä ois kyllä sulla ittellä se valinnan paikka tai, sillai antaa niitä mahdollisuuksia siihen. Niin että sillä tavalla se näkyy, että on enemmän ite enempi tietonen siitä asiasta.” V3

Ennen kaikkea, kasvattajan rooli nähtiin vahvistavan osallisuutta silloin, kun kasvattaja on toiminnassa aktiivisesti mukana. Kasvattajan läsnäololla sekä työn innostavuudella sanottiin olevan myös merkitystä lasten osallisuuden vahvistamisen osalta mahdollistamalla kaikille paikkoja vaikuttaa. Kasvattajan tehtäväksi nähtiin havainnoida lapsia ja saada heidän mielenkiintonsa kohteet ja yksilölliset tarpeet esiin. Tämän koettiin lisäävän lasten osallisuutta. Yhtä mieltä ovat myös Järvinen ja Mikkola (2015), joiden mukaan osallisuus vaatii aitoa kiinnostusta lasten omaan kulttuuriin sekä pysähtymistä lasten toiminnan ympärille (Järvinen & Mikkola 2015, 17).

”Minun mielestä on tosi tärkeää se että aikuinen on siellä lasten tasolla latiatyöskentelyssä mukana tai pöytätyöskentelyssä mukana tai ei oo vaan se joka yläviistosta seuraa sitä lasten työskentelyä. Vaan on ihan aidosti mukana niissä keskusteluissa ja toiminnoissa.” V2

”Ja se että kuitenkin vaikka katot tänne ja olet ja et näe niin sulla korvat on sinne taaksekin päin.” V1

”Havainnointi on niinkö semmonen yks iso juttu mitä pittää tehdä koko ajan siitä lasten toiminnasta että sehän on kuitenkin vielä näin pienten ku ei ossaa vielä sanoa kaikkia juttuja eikä kertoa eikä vaatia eikä pyytää, niin se on se suuri tavallaan juttu mitä seurata” V6

Kasvattajan muutosmyönteisyys nousi esiin monessa vastauksessa haastateltavilla varhaiskasvatuksen opettajilla. Osallisuuden koettiin ohjaavan kasvattajia muutosmyönteisyyteen sekä uusiin toimintatapoihin. Tämä koettiin myös mahdollistavan entistä joustavamman toiminnan päiväkodin arjessa. Kasvattajan ollessa valmis uusille toimintavoille sekä kykyä astua pois omalta mukavuusalueeltaan mahdollistetaan aineistovastausten mukaan lasten vahvempi osallistuminen ja vaikuttaminen. Tähän tulokseen on tullut myös muun muassa Kataja (2018),

jonka mukaan lasten osallisuuteen vaikuttaa vahvasti kasvattajan kyky nähdä toisin. Katajan (2018) mukaan lasten oman ajattelun tukeminen on osallisuuden pedagogiikan ytimessä ja yhdessä lasten kanssa neuvotellen ohjataan toimintaa yhä enemmän lasten osallisuutta kohden. (Kataja 2018, 59-60.)

”No tätähän me opetellaan täällä arjessa ja se on kuitenkin tämä uuen vasun mukasta ja sitä ei olla vielä niin pitkään näin voisko sanoa järjestelmällisesti tehty että koko ajan siihen pyritään enemmän” V5

”Niin osiltaanhan tämä tulee aika automaattisesti, siinä arjen pedagogiikassa, sitä vois laskea siihen osallisuuteen, että ei ollaan menty sillai niin uutta kohti että on se muuttunu niin paljon. Ennehän esimerkiksi pienillä, nehän pienethän puettiin valhmiiksi, nythän saatetaan istua lattialla vaikka kuinka pitkään ja opetellaan sitä, että mitä nyt laitetaan jalkaan tai miks laitetaan ja sukkaa ja mitä muuta tarvitaan, että minusta se on sitä osallisuutta kans arjessa.” V4

”Se ei oo sellasta semmosta robotinomasta tai liukuhihnameinikiä. Että se osallisuus meitä kasvattajaki sillee pakottaa pois sieltä omalta mukavuusalueelta. Et ei oo enää niin mejän käsissä et mitä me tehään.” V1

Arvioinnista puhuttaessa varhaiskasvatuksen opettajat nostivat esiin lapsilähtöisiä tapoja saada lapset osallistumaan arviointiin. Toiminnan arvioinnista vastauksia tuli niin lasten kanssa yhdessä tehtävästä arvioinnista, mutta myös kasvattajatiimin omasta arvioinnista. Kasvattajatiimin merkitystä pohdittiin lasten osallisuuden vahvistajana tai sen rajoittajana. Lasten osallisuutta voidaan haastateltavien mukaan vahvistaa oman työn reflektoinnilla ja toiminnan arvioinnilla, niin henkilökohtaisesti omaa työtä sekä myös tiimin yhteistä arviointia. Jälkimmäisen koettiin olevan vielä haasteellista osittain työssä.

”Ja sittehän ollaan tehty sitä päiväkodin päivän tämmöstä arviointia lasten kans harjoteltu et ne saa kuvilla arvioida sitä päivän kulkua, että mikä on mukavaa päiväkodissa ja mikä ei niin mukavaa ja sit ne saa perustella sitä.” V6

”Paljon puhutaanki siitä, et mejän pitäs niinkö rohkeammin arvioijakki toisten työtä, että me ollaan tässä niin vielä aika lapsenkengissä et me ollaan kauhean korrekteja vaikka ehkä joskus kukin mielessään ajattelee ja et oliko tuo nyt hyvä ajatus, mutta ollaan vielä aika korrekteja niinku arvioimaan toisten töitä” V5

Eräs haastateltava totesi osuvasti lasten osallisuuden mittarina olevan lasten innokkuus toimintaan ja siihen sitoutuminen. Tämä esiintyi myös Roosin (2016) tutkimuksessa lasten osallisuudesta päiväkotiarjessa sekä Varttisen (2016) tutkimuksessa. Varttisen (2016) mukaan lasten kokema toiminnan mielekkyys lisää

lasten kiinnostusta toimintaan ja tätä myöten myös lasten osallisuutta (Varttinen 2016, 139).

”Ja kyllä se siis tuota niin mie tavallaan mietin et miten me arvioijaan sitä et miten se osallisuus on onnistunu niin kyllä se minusta silloin on onnistunut, jos lapset nauttii siitä tuotoksesta ja nauttii siitä toiminnasta ja haluaa vielä lisää sitä. En mie tiedä voiko sen paremmin onnistua.” V1

Aineistosta saatujen tulosten mukaan lasten osallisuutta voidaan vahvistaa kiinnittämällä huomioita kasvattajan työtapoihin ja niiden merkitykseen lasten osallistumisen mahdollisuuksiin. Kun kasvattaja reflektoi omaa työtään säännöllisesti ja kiinnittää huomiota sen lapsilähtöisyyteen ja lasten aitoihin mahdollisuuksiin osallistua ja vaikuttaa, voidaan mahdollistaa lasten osallisuudelle myönteinen pohja kasvaa.

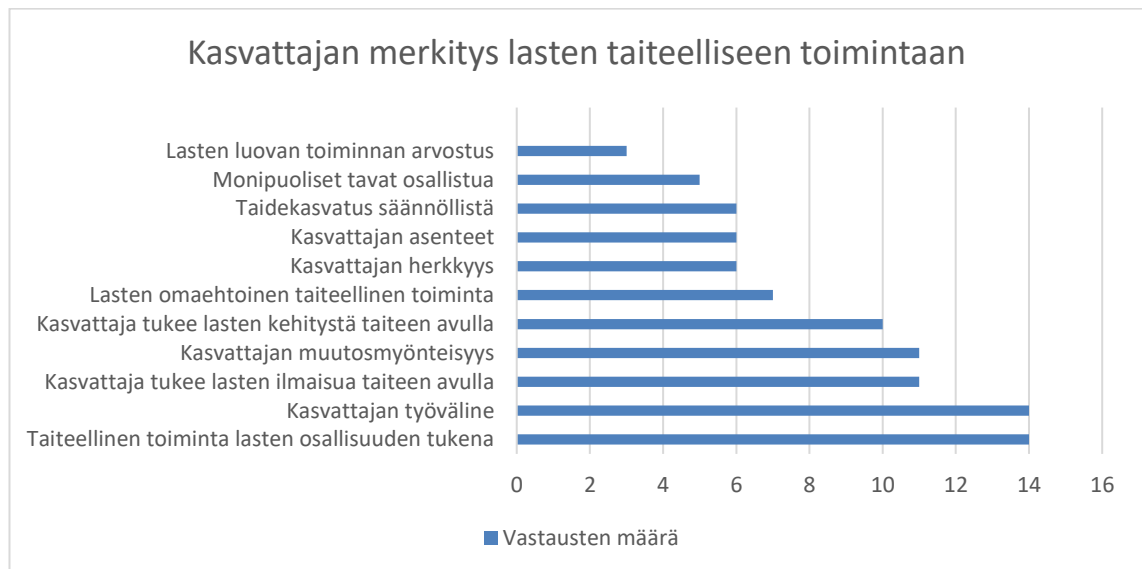
7.2 Taidekasvatus osallisuuden vahvistajana

Yhtenä teemana haastattelussa oli taidekasvatus ja taiteellinen ilmaisu ja sen yhdistäminen osallisuuden vahvistamiseen. Tahdoin aineiston avulla saada vastauksia siihen, miten varhaiskasvatuksen opettajat kokevat taidekasvatuksen ja taiteellisen ilmaisun mahdollisuudet vahvistaa lasten osallisuutta. Siitä tuli paljon yhteneväisiä vastauksia ja kokemuksia. Samoin kuin osallisuus teema-alueessa, myös tässä kasvattajan merkitys oli keskeistä. Käytän sitä myös tässä keskeisten tutkimustulosten esittelyssä. Taidekasvatuksen ja taiteellisen toiminnan sanottiin olevan yksi kasvattajan opetuskanava ja opetusväline muiden joukossa. Vastusten mukaan sitä voidaan käyttää oppimisen tukena ja vahvistamaan lapsen itseilmaisua. Nämä samat seikat yhdistyvät jo keräämääni teoreettiseen tietoon taidekasvatuksen hyödyistä lasten kehityksen tukena ja positiivisena vahvistajana.

Alla olevassa kaaviossa (Kaavio 2) kuvataan aineistovastausten jakautumista kasvattajan merkitykseen lasten taiteelliseen toimintaan. Eniten vastauksia kertyi taiteellisen toiminnan käyttämisestä lasten osallisuuden tukena. Tähän osaltaan liittyy myös vastaukset, jotka luokittelin taiteen lasten itseilmaisua tukevan sekä

lasten kehitystä tukevan merkityksen alle, mutta tahdoin tuoda ne erillisinä vastauksina esiin. Osaltaan kaikki omasta mielestäni kuuluvat lasten osallisuuden tukemisen ja vahvistamisen alle, kuitenkin niissä on hieman eri piirteitä.

Kasvattajan merkitystä lasten taiteelliseen toimintaan vaikutti haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien antamien vastausten mukaan myös kasvattajan muutosmyönteisyys, herkkyys ja asenteet, jotka näkyivät myös osallisuus teeman vastauksissa. Osaltaan vastauksia kertyi vaihtoehtoisista tavoista osallistua toimintaan ja lasten luovan toiminnan arvostamisesta. Taidekasvatus oli vastausten mukaan säännöllistä suunniteltua toimintaa sekä lasten omaehtoista taiteellista toimintaa tuettiin kasvattajan toimesta.

Kaavio 2. Kasvattajan merkitys lasten taiteelliseen toimintaan (n=6)

Taidekasvatusta toteutettiin haastateltavien mukaan jokaisessa päiväkodissa monipuolisesti musiikin, kädentaitojen, tanssin ja liikunnan sekä erilaisten sanataiteen muotojen kautta päivittäin lasten omatoimisena toimintana ja ohjattuna suunnitellusti viikoittain. Tämä oli yhteistä kaikissa haastatteluissa. Lasten omaoimista luovaa ilmaisua tuettiin mahdollistamalla välineet ja tilat sille, yhteisillä toimintahetkillä lasten oma osallistuminen ja toiveet tulivat esiin. Päiväkodin tiloja pyrittiin käyttämään monipuolisesti hyväksi taiteellisessa ilmaisussa. Myös eri tai-

teenlajeja pyrittiin yhdistämään toiminnoissa. Ennen kaikkea, taidekasvatus nähtiin kasvattajan työvälineenä, jota käytettiin pedagogisesti hyväksi. Taidekasvatuksen toteutuksesta sanottiin muun muassa:

”Kyllä mun mielestä niinku taidekasvatus on joka päivä läsnä, mut se et esimerkiksi niinku meidän ryhmässä kädentaitoja on et niitä on kerran viikossa suunnitellusti. Mut sitte taas tämmöstä lasten vapaasti muokattavissa olevaa taidekasvatusta on päivittäin” V2

”Se on niinko mukana meän arjessa, että et lapsilla on koska vain ite maalata, piirtää, muovaila, tehä omia askarteluja, omia musiikkijuttuja et sillä ei ole semmosta rajattua aikaa et se ei oo pelkkää, on toki ohjattuaki.” V5

”Meillä käytetään kyllä lauluja isoillaki tosi paljon ja haastavat tilanteet monestikki lähtee sillä, että alat vaan luikauttelleen jotaki niin kylläpä se sitte unohtuu siinä et...vähän sillai tilanteen mukkaan.” V3

Taiteellisella toiminnalla koettiin olevan hyötyä lapselle. Eniten vastauksia tuli lasten osallisuuden vahvistamisesta taiteellisen toiminnan avulla. Haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat olivat yhteneväisesti sitä mieltä, että taiteellisella toiminnalla voidaan vahvistaa osallisuutta. Näissä vastauksissa erityisesti kasvattajan merkitys nousi esille. Aineistovastauksissa korostettiin kasvattajan mahdollistaman taiteellisen toiminnan vahvistavan lasten itseilmaisua sekä myönteistä kehitystä. Haastateltavien mukaan taiteellisella ilmaisulla voidaan tukea lasten itsetunnon ja itseilmaisun kehittymistä sekä ryhmään kuulumista ja toisiin luottamista. Nämä vaikuttavat osallisuuteen ja osallisuuden kokemukseen merkittävästi. Taidekasvatuksen koettiin tukevan osallisuutta juuri lapsen ilmaisun tukemisen ja itsetunnon vahvistamisen kautta sekä sitä pidettiin keinona luoda yhteyttä lapseen. Näin ollen taiteellinen toiminta voi haastateltavien mukaan lisätä ja vahvistaa osallisuutta, mutta se vaatii kasvattajan tietoisien huomion ja ymmärryksen näiden kahden seikan välisestä yhteydestä. Tämä sama esiintyi muun muassa Ripatin (2016) tutkimuksessa taiteen hyödyistä lapsille. Aineistovastauksissa haastateltavat sanoivat taiteellisen ilmaisun hyödyiksi lapsille:

”Se että pystytään tukemaan sitä lapsen rohkeutta ilmasta itseään ja sitä kautta se lapsi alkaa luottamaan itseensä niin sen helpompi tuua niitä omia mielipitteitään esille. Ja sen lapsen ilmasun puitteissa me saahan taas vastavuorosesti siitä lapsesta opitaan tuntemaan sitä paremmin.” V2

”Ja tuo luottamusta siihen omaan toimintaan mut siihen ryhmään ja aikuisiin.” V2

"No kyllä se ainaki itsetuntoa vahvistaa ko kokee saavansa jotaki valmiiksi ja aikuinen sitä vielä sitte siinä kannustaa ja kehuu niin" V5

Taiteellista toimintaa pidettiin osaksi yhtenä kanavana saada yhteys lapseen. Lasten taiteellisella ilmaisulla koettiin olevan mahdollisuus antaa lapselle keino ilmaista itseään itselleen luontaisella tavalla ja tällä tavoin vahvistaa omaa ilmaisuun ja kasvattajan yhteyttä lapseen. Kasvattajan tehtävänä nähtiin vastausten perusteella lasten itseilmaisun tukeminen taiteellisen toiminnan avulla. Vastauksissa korostui osittain taiteen terapeuttinen luonne ja sen antamat mahdollisuudet haastavienkin tunteiden ilmaisuun. Muun muassa Pääjoki (2017) ja Rusanen ym. (2014) ovat omalta osaltaan tuoneet esiin saman suuntaisia ajatuksia taiteen terapeuttisesta välineellisestä luonteesta.

"...että joillaki ihmisillä oo ei oo helppoa mennä vaan jutteleen niistä omista ongelmistaan jollekki, et jotku haluaa purkaa sen, vaikka niinkö musiikin avulla, piirtämällä, kirjottamalla ja näin, että tavallaan lapset löytäis semmoisen oman kanavan." V1

"Ja se on monille semmonen luonnollinen tapa kuitenkin toimia et se viepii pois sellaisia estoja ja sillai vapauttaa ehkä, että saapi tuolla välillä hillua ihan just niinko haluaa ja tanssia menemään niin sitten saapi ehkä paremman kontaktinkin johonkin lapsiin että on se siinä mielessä tärkeä työväline että joku musiikkiki rentouttaa." V3

"Mieki pohin et mulla tulee jostaki syystä semmonen ajatus et ko se löytyy se oma taidelaji mistä innostuu niin sehän voi aukasta montaki lukkoa lapsessa" V5

Haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien vastauksissa taiteellista ilmaisua ja taiteellista toimintaa pyrittiin myös käyttämään tietoisesti hyväksi löytämällä sen avulla lasten omia vahvuuksia, joiden mukaan toimia. Taiteellista toimintaa voitiin käyttää lasten omien tavoitteiden saavuttamiseksi ja lasten kehityksen tukena. Taiteellisella ilmaisulla kuvailtiin olevan hyötyä esimerkiksi tapauksissa, joissa lapsen käytökseen liittyy haasteita sekä vahvistaen sillä lasten sosiaalisia suhteita. Tämän taas voidaan kuvata olevan yhteydessä lasten osallisuuden kokemuksiin. Kun lapsi löytää keinoja itsensä ilmaisuun ja ryhmässä toimiseen, saa hän enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa myös siinä. Tämäkin vaatii kasvattajan vahvaa huomiota ja herkkyyttä nähdä mahdollisuudet ja lasten yksilölliset vahvuudet. Kasvattajan tulee myös haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien

vastausten mukaan mahdollistaa monipuoliset tavat osallistua ja näin tukea lasten osallistumista ja luovaa toimintaa.

”Vois kuvitella et lapsi, jolla on vaikka tavoitteena et se jaksais istua hetken aikaa tekemässä jotaki tehtävää et on vaikka tämmönen keskittymisongelma, niin jos se oikein lapsi innostuu jostaki taiteen muodosta niin siinä hän voi päästä hyviinki tuloksiin sitä kautta esimerkiksi.” V5

”Meän merkityshän on just se, että me nähhään sitten taas sensitiivisesti, että toinen ei ehkä mielellään laula, että hän ilmasee mielellään itseään tanssimalla esimerkiksi niin hän sai tehdä sitä siellä tai jolleki on hyvin tärkeätä että on jos on vaikka ujo muuten mutta tosi hyvä maalaamaan että sitte saatiin hänen maalaus kenties sinne esille, mitä voipii käydä ihastele-massa. Että jokaisessa tullee se oma ja se on meän tehtävä niinku nähä se” V4

Taiteellinen ilmaisu koettiin osaksi olevan luontaista toimintaa osalla haastateltavilla, mutta osa koki, ettei omat taidot ole kovin vahvat sen toteuttamiseen. Rusanen (2020) esittää tähän keinoksi lähestyä taidekasvatusta oman vahvuusalueen kautta, jos esimerkiksi liikunta koetaan omaksi vahvuudeksi, voidaan musiikkikasvatusta lähestyä musiikkiliikunnan kautta (Rusanen 2020, 18). Toisaalta vastauksissa esiin nousi toiminnan kokeileva luonne ja se, ettei taidekasvatus ole omista taidoista vain kiinni, vaan asenteet voivat myös siihen vaikuttaa. Vastauksia tuli myös koulutuksen tarpeellisuudesta ja siitä, että aina on mahdollista oppia itsekin uutta ja muokata työtapojaan. Osallisuus ja taidekasvatus koettiin ohjaavan kasvattajan toimintaa uusille urille. Nämä korostuivat myös taidekasvatuksen teoriaosiossa, jossa korostettiin kasvattajan ennakoluulottomuutta uusia toimintatapoja kohtaan sekä kokeilevaa luonnetta, tästä esimerkiksi Rintakorpi, Rusanen ja Kuusela (2018, 17) ovat kirjoittaneet.

”...mut justiin ku itekki on tehny tämän mittasen työuran, niin väistämättä sitä vähän jää semmoselle tietylle autopilotille joissaki asioissa, että ois niinko kiva semmosia uusia oppeja tässäkin tai taidekasvatuksessa, uusia näkemyksiä.” V5

Rintakorpi ym. (2018: 2014) tuovatkin esiin kasvattajan muutosmyönteisyyden ja sen vaikutuksen lasten taiteelliseen kokemiseen. Tämä näkyi myös aineistovastauksissa. Taiteellista ilmaisua ja sen kautta mahdollistuvaa lasten osallisuutta voikin haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien mukaan rajoittaa kasvattajan asenteet sekä muutosvastarinta. Kasvattajan tulee ohjautua pois omalta mukavuusalueeltaan ja olla valmis uusille toimintatavoille. Tämä voi toisilla olla

haasteellista oman työn kohdalla ja sen kanssa tulee tehdä töitä. Ennen kaikkea, kasvattajan tulee mahdollistaa lasten ideat ja ratkaisut sekä tarttua niihin ennakkoluulottomasti.

”Semmonen liian loppuun suunnitteleminen, että jättää sitä varaa muutoksille tämähän on koko ajan enempi ja enempi semmosta aika muuttuvaa tämä arki” V5

”Niin ja just että hyväksyä se, että jos sie oot suunnitellu jotaki hommaa et se lähtee eri uralle tavallaan et se et oot valmis improvisoimaan toiseen suuntaan kun mitä ajatellu” V6

Myös lasten luovan toiminnan arvostaminen näkyi osassa vastauksissa. Osaltaan tämä on yhteydessä kasvattajan asenteisiin ja siihen, mitä hän pitää tärkeänä lasten taiteellisessa ilmaisussa ja sen tukemisessa. Kun lapsia tuetaan heidän luovassa ilmaisussa ja taiteellisessa toiminnassa, saavat he myös positiivisia kokemuksia itsestään sekä uskoa omaan toimintaan. Tästä muun muassa Rusanen (2018) ja Pentikäinen (2006) ovat kirjoittaneet. Heidän mukaansa kasvattajan tulisi korostaa jokaisen lapsen persoonallisia ratkaisuja ja arvostaa lasten taiteellista ilmaisua ja luovuutta. Tämä on mielestäni keskeistä taidekasvatuksessa ja lasten osallisuuden vahvistamisessa taiteellisen toiminnan avulla.

”Ja meän aikuisten tehtävä on antaa just niitä monipuolisia mahdollisuuksia ja poistaa niitä semmosia just näitä haasteita ja esteitä, että ja ei ole oikeata eikä väärää tapaa et jotenki saa lapsille ajatusta että kaikenlainen oma tekeminen on tärkeätä ja kaikkien tekeminen ja tuotokset on yhtä tärkeätä ja hyviä.” V5

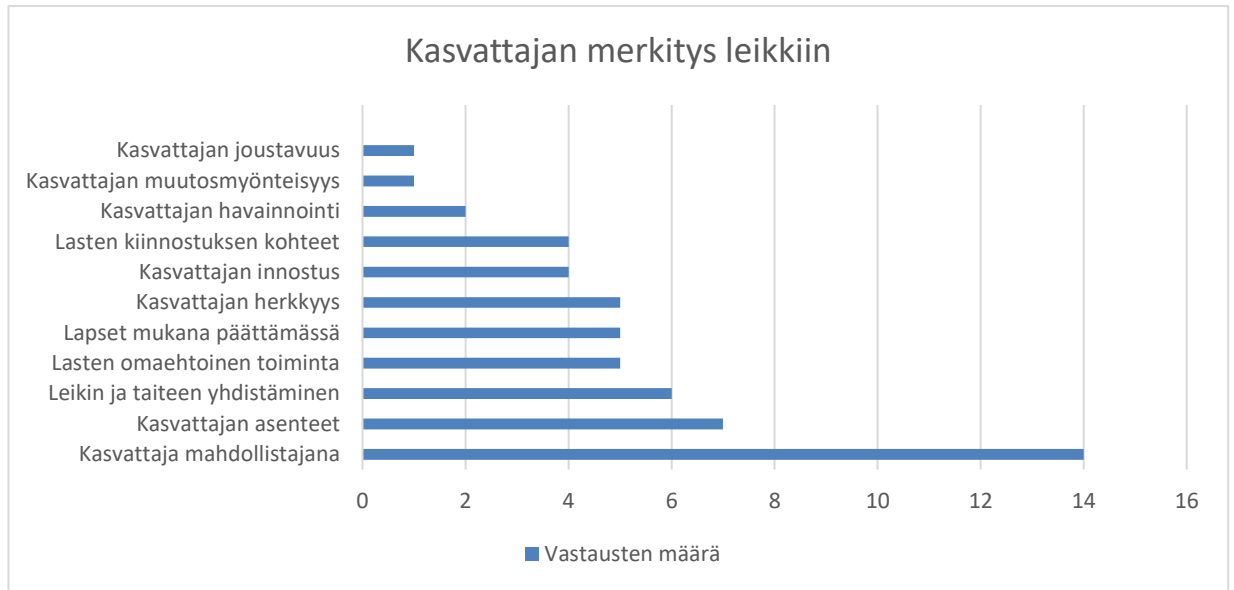
Kootusti aineistosta voidaan tehdä päätelmiä, että kasvattajan oma ymmärrys ja tieto taiteen tekemisen ja kokemisen hyödyistä lasten osallisuuteen ovat avainasemassa lasten osallisuuden vahvistamisessa. Jos kasvattaja tiedostaa taiteen tekemisen ja kokemisen hyödyt lapsille, voidaan taidekasvatusta ja taiteellista ilmaisua hyödyntää lasten osallisuuden vahvistajana. Osaltaan koin saamistani vastauksista, että taiteellista toimintaa ei mielletä ihan niin vahvasti vielä osallisuuden vahvistajana ja siinä oli eroja, mutta suunta oli positiivinen. Epäselväksi jäi esimerkiksi, kuinka paljon lapset saavat aktiivisesti osallistua taiteellisen toiminnan suunnitteluun ja jääkö lasten osallisuus lasten omaehtoisen taiteellisen toiminnan ja kasvattajan suunnitteleman toimintaan osallistumiseen. Vastausten

mukaan kasvattaja käyttää toiminnan suunnittelussa lasten ideoita ja kiinnostuksen kohteita, mutta kuinka paljon lapset osallistuvat aktiivisesti suunnitteluun jäi vastatusten myötä vähäiseksi.

7.3 Kasvattajan merkitys leikkiin

Leikkiä käsiteltiin haastatteluissa lasten osallisuuden kannalta sekä leikin ja taiteellisen ilmaisun yhteyksistä käsin. Aineisto rakentui kolmen eri alateeman ympärille. Niitä ovat kasvattajan merkitys leikkiin, leikki ja osallisuus sekä leikki ja taiteellinen ilmaisu. Jo teorialietoa etsiessäni monessa eri yhteydessä eri kirjallisuudessa korostettiin lasten taiteellisen ilmaisun ja leikin samankaltaisuutta. Näitä molempia yhdistää ennakoluuloton luovuus, nämä ilmenivät myös haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien puheenvuoroissa.

Alla olevassa kaaviossa (Kaavio 3) olen jaotellut keskeiset tulokset aineistostani leikki teema-alueesta. Aineiston keskeinen sanoma mielestäni on kasvattajan merkitys leikkiin, joten käytän tätä jaottelua myös tässä havainnollistamassa tuloksiani. Kasvattajan merkitystä korostettiin haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien vastauksissa ennen kaikkea leikin mahdollistan roolia. Toisaalta kasvattajan asenteet vaikuttavat aineistovastausten perusteella myös lasten leikkiin ja heidän osallisuuteensa sen suunnittelussa, kehittämisessä ja toiminnassa. Leikki nähtiin lasten omaehtoisena toimintana, jossa lapset ovat aktiivisia toimijoita. Kasvattajan herkkyys nousi myös näissä vastauksissa samoin kuin aiemmissakin teema-alueissa.

Kaavio 3 Kasvattajan merkitys leikkiin (n=6)

Leikin ja taiteellisen ilmaisun yhteyttä haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat lähestyivät erilaisten esimerkkien avulla. Niissä korostui lasten luovuus ja omaehtoinen toiminta, jota kasvattaja tietoisesti rikastuttaa leikin ja taiteellisen toiminnan avulla. Nämä tulivat ilmi kaikkien haastateltavien vastauksissa. Taiteelliselle ilmaisulle ja leikille yhteistä onkin toiminnallisuus, tekeminen ja kokeileminen, nämä näkyivät myös vastauksissa. Tämä korostuu myös teoriakirjallisuudessa, muun muassa Pääjoki (2017) ja Rusanen ym. (2014) korostavat leikin ja taiteen yhteneväistä piirrettä.

”Ja saattaa kesken leikin lähteä yhtäkkiä lähteä tekkee palapeliä siinä leikissä tai piirtämään jotaki rahoja tai mitä ikinä et...Tai se voi olla aikuisen ideaa et jos lapset hoksaa, että ne lähtee kauppaan niin no teiltä puuttuu rahat, aletaanko tekemään niitä ja sillä lailla” V6

”Meidän lapset innostu tässä joku aika sitte leikkimään frozen leikkiä. Ja sit se et frozen leikkiinhän tarvitaan rooliasut, siihen tulee draamaa, sit siihen tulee tanssia sehän tarvii taustamusiikin, oikean taustamusiikin kaikki musiikkihan siihen ei käy.” V2

Kasvattajan merkitystä leikkiin luonnehdittiin kasvattajan olevan se, joka rikastuttaa ja kannattelee lasten leikkiä toimien leikin mahdollistajana. Kasvattajan tehtävänä nähtiin olennaisesti kaikkien lasten leikkiin mukaan saaminen ja siinä tekeminen ja toimintaan osallistuminen. Kasvajan tavoitteena myös vahvistaa lasten välisiä suhteita leikin avulla. Tämä mahdollistetaan lapsia havainnoimalla ja lasten toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen mukaan ottamalla. Vastaukset

olivat samassa linjassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden kanssa, jossa korostetaan kasvattajan merkitystä leikin mahdollistajana. Kasvattajan tehtävästä lasten leikkiin haastateltavat kertoivat muun muassa:

”Kasvattaja on kuitenkin se, joka piittää yllä sitä kiinnostusta siihen juttuun”
V3

”No mikä on kamalampaa ku lapsella ei ole sitä leikkiseuraa ja se on se mejän tehtävä ja siinä tehtävässä ei saaha ko vain onnistua mejän on pakko saaha, niinku päiväkotikokoinen lapsi jotenki kiskastua siihen mukkaan ja se on toisinaan aika iso haaste.” V5

”Sitte täytyy osata myös vetäytyä siinä kohtaan ko leikki lähtee sujumaan sitä ei saa taas liikaa lähteä ohjaileen, mutta aina ku tulee se tenkkapoo niin pitäs olla siinä kohtaan sitte valmis taas antamaan ideaa” V6

Vastauksissa näkyi myös kasvattajalta vaadittava luovuus ja työn innostavuus leikkiympäristöjen kehittäjänä. Haastateltava varhaiskasvatuksen opettaja kuvaa omaa työtään:

”Meän pittää aika paljon itseki mielikuvitusta, että no mistä kaikesta voitaa ja hyödyntää vanhempia juttuja ja seki me tehtiin valtaistuin vanhasta keinutuolista ja sillä lailla, että otettiin siitä siis ne keinujalat pois ja kaikkea niinko uusiokäyttöä ja sillai.” V3

Pyrin saamaan myös tutkimustuloksia kasvattajan merkityksestä leikin rajoittavana tekijänä. Haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien mukaan leikkiä voi rajoittaa ennen kaikkea kasvattajien asenteet lasten leikkiä kohtaan. Tämä näkyi myös muun muassa Piia Roosin (2016) tutkimuksessa, jossa tutkittiin päiväkotikäisten lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Tahdoin selvittää osaltani kasvattajien asenteita ja kokemuksia osittain tämän vuoksi, koska koen asenteiden rajoittavan myös lasten osallisuutta. Tämä sama näkyi myös osaltaan tutkimustulosteni kohdalla taiteellisen ilmaisun tukemisessa.

”Jos sitä rajottaa liikaa, että ei voi tehän nuin ja sinne ei voi lähteä ja ei hyväksy niitä lasten aloitteita ja että mihin se leikki lähtee eikä anna mahdollisuuksia” V6

”Asenteet voi rajottaa, kasvattajien asenteet.” V2

Tahdoin selvittää osallisuuden ja leikin välistä merkitystä. Haastateltavien kokemusten mukaan leikki ja osallisuus yhdistyy oppimisympäristön ja toiminnan suunnittelussa lasten kiinnostusten ja mielipiteiden kautta, leikin valinnassa sekä

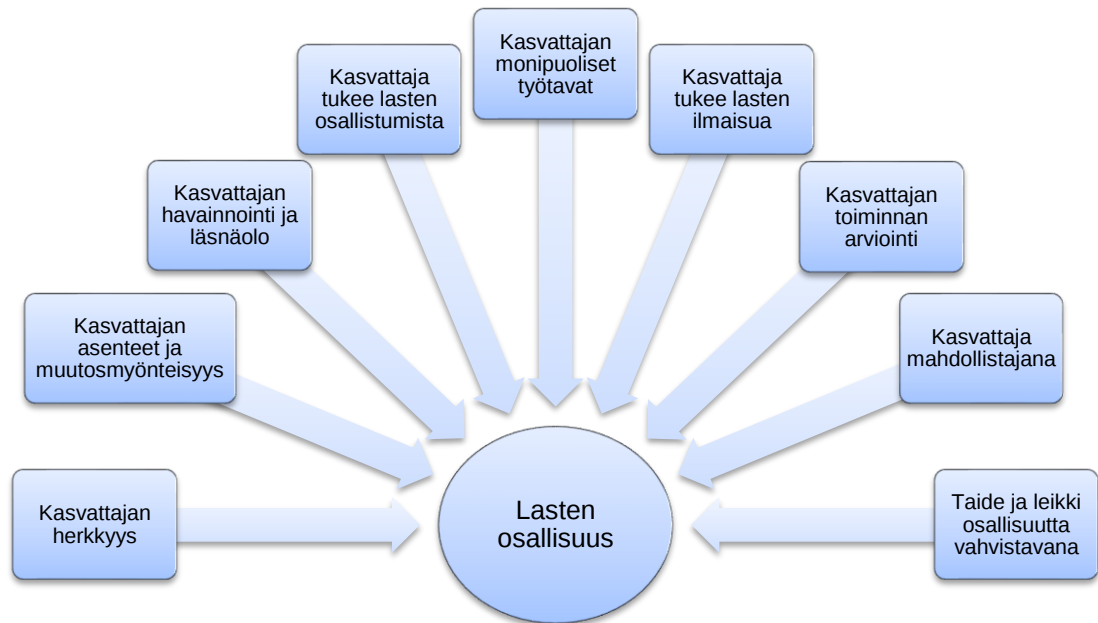
leikkiin vaikuttamisessa. Kasvattajien merkitys tässä oli mahdollistaa leikki ja lasten osallistuminen. Toiminnan ollessa joustavaa lisää se lasten osallisuuden mahdollisuuksia. Leikin avulla myös lasten yksilölliset tarpeet koettiin nousevan paremmin esille ja sen lisäävän lasten osallisuutta. Leikistä ja lasten osallisuudesta vastauksia tuli muun muassa:

”No kyllähän sieltä niinko nousee ne asiat ja lapsi saa itte valita minkälaisia leikkejä leikkii ja mitkä on niitä tärkeitä juttuja ja monesti ne ajankohtaset asiat näkyy siellä lasten leikeissä ja sillai että niihin on helpompi tarttua. Ja lapsillekin kun me ollaan mukana siellä niin sitte se, että se tuopii niitä asioita esille siellä leikin kautta niin me tunnistetaan niitä juttuja sieltä ja onhan seki semmonen vaikuttamisen paikka et saapii niitä leikkejä itse valita ja miettiä.” V3

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän opinnäytteen tavoitteena oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuuden ja taiteellisen ilmaisun yhteydestä varhaiskasvatustyössä. Aineistoni keräsin teemahaastatteluin. Haastattelut ovat otteita kuudelta varhaiskasvatuksen opettajalta, joita haastattelin parihaastatteluina teemahaastattelun avulla aiheista lasten osallisuus, taidekasvatus ja leikki. Näistä saadun aineiston avulla sain tutkimustulokseni, jotka olen esitellyt aiemmassa luvussa. Tässä luvussa teen koonnin tuloksista sekä pohdin, mitä nämä tulokset tarkoittavat ja miten niitä voi hyödyntää tulevaisuudessa. Osaksi pohdin myös omaa ammatillista kasvuani sekä opinnäytetyöprosessini onnistuneisuutta.

Tiivistän saadut tulokset alla olevaan kuvioon (Kuvio 2.), johon olen koonnut keskeiset tulokset teema-alueista lasten osallisuus, taiteellinen ilmaisu ja leikki. Jokaisessa teema-alueen aineistovastauksissa kasvattajan merkitys korostui. Huomioitavaa on, että jokaisessa kolmessa toistuivat useat samat kasvattajan merkitykset, vain eri teemasta käsin katsottuna. Lasten osallisuuteen liittyy tutkimustulosteni mukaan kasvattajan herkkyyks, asenteet, muutosmyönteisyys sekä havainnointi ja läsnäolo. Osaltaan vastauksissa korostui kasvattajan tehtävä lasten osallistumisen ja ilmaisun tukemisessa sekä monipuolisten työtapojen hyödyntäminen lasten osallisuutta tukevaksi. Myös oman toiminnan arvioinnin koettiin tärkeäksi osaksi lasten osallisuutta vahvistavan toiminnan edellytyksenä. Kasvattajan monipuolisiin työtapoihin yhdistin taiteellisesta toiminnasta ja leikistä saadut vastaukset sekä lasten monipuoliset tavat osallistua. Kasvattaja nähtiin myös mahdollistajan roolissa, kasvattajan toiminnalla joko lisättiin tai heikennettiin lasten osallisuuden mahdollisuutta. Taiteellinen ilmaisu ja leikki nähtiin keinoina vahvistaa lasten osallisuutta.

Kuvio 2. Lasten osallisuutta vahvistavat osatekijät kasvattajan merkityksen mukaan tutkimustuloksissa

Osaltaan saamani tutkimustulokset ovat yhteydessä muun muassa Vennisen ym. (2010) tutkimustuloksiin ja niissä näkyvät samat teemat kuin heidän lasten osallisuuden kulmakivissä (Kuvio 1.). Heidän määrittelemissään ”rakennuspalikoissa” ja omissa tutkimustuloksissa esiintyvät muun muassa kasvattajan ymmärrys lasten osallisuudesta, eri menetelmin lapsista hankittavan tiedon merkitys, kyky hyödyntää lapsilta saatua tietoa toiminnassa sekä kasvattajan omat arviointi taidot ja kehitysmuotoisuus (Venninen ym. 2010, 62). Kasvattaja mahdollistaa tai on mahdollistamatta lasten osallisuuden mahdollisuudet.

Haastateltavien varhaiskasvatuksen opettajien vastauksissa korostui kasvattajan herkkyys sekä läsnäolo. Voidaan ehkä perustellusti todeta, että lasten osallisuutta ei ole ilman kasvattajan vahvaa sensitiivistä otetta työhön. Kasvattajan on mentävä mukaan, olla aktiivinen ja mahdollistaa lasten osallisuudelle otollinen pohja. On ilahduttavaa huomata, kuinka kaikissa haastateltavien vastauksissa tämä tuli positiivisella tavalla esiin ja heidän kokemustensa mukaan osallisuus on tätä päivää ja se tiedostetaan varhaiskasvatuksessa. Kutenkin oli havaittavissa, että se on myös uuden opettelua ja uusiin toimintatapoihin ryhtymistä ja käytännöt eivät ole vielä samat kaikissa yksiköissä. Soraääninäniäkin siis kuuluu, mutta päävire on positiivinen mitä tulee varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksiin.

Tämä vastaava näkyi myös teoriapohjaa etsiessäni alan kirjallisuudessa (mm. Turja 2017), joten havainnot ovat sen mukaan saman suuntaisia myös omassa tutkimuksessani.

Kataja (2018) toteaa, että osallisuuden edistäminen lähtee kasvattajan kyvystä nähdä, kuulla ja tuntea toisin. Kasvattaja mahdollistaa (tai on mahdollistamatta) tilan antamisen, myönteisen ilmapiirin, kuuntelun kautta osallisuuden mahdollisuuksia. Katajan (2018) mukaan tärkeintä onkin muutos kasvattajien ajattelussa osallisuuden edellytysten suuntaan. Lapsen oman ajattelun tukeminen on osallisuuden pedagogiikan ytimessä. Yhdessä lapsen kanssa keskustellen ja neuvotellen sekä lasten vaikutusmahdollisuuksien mahdollistamalla päiväkotiarjen tilanteissa vahvistaa lapsen osallisuutta, valtaistumista, päätöksentekokykyä sekä mahdollisuutta opetella vastuuta ja omien päätösten velvoittavuutta ja sitoutumista. (Kataja 2018, 59-60.) Nämä näkyivät mielestäni selvästi tuloksissa.

Huomioitavaa on, että toimintaan osallistuminen ei automaattisesti tarkoita osallisuuden kokemusta, mutta se tulisi lähtökohtaisesti toteuttaa niin, että osallisuuteen on mahdollisuus. Tarjoamalla lapsille mielekästä lapsista lähtöisin olevaa toimintaa mahdollistetaan lapsen aito sitoutuminen siihen. Tämä kertoo kasvattajalle lapsen mielekkyyden kokemuksesta ja tällöin toiminnan voidaan sanoa lähtevän lapsen todellisuuden huomioimisesta ja toiminnan ohjauksesta sen mukaisesti. Varttinen (2016) toteaaakin kasvattajien eettiseksi ohjenuoraksi toimia lasten parhaaksi kaikissa mahdollisissa tilanteissa. (Varttinen 2016, 139.) Lapsen toimintaan sitoutuminen näkyi myös erään varhaiskasvatuksen opettajan mietinöissä osallisuuden arvioinnista puhuttaessa.

Ilahduttavaa on nähdä, kuinka käsitykset lapsista toimijoina ovat vahvistuneet ja heidän oikeutensa tulla kuulluksi ja nähdyksi on lisääntynyt. Tämä tuli esiin myös haastatteluissa etenkin sellaisten varhaiskasvatuksen opettajien puheissa, jotka olivat tehneet pidemmän uran varhaiskasvatuksessa. Kuten esimerkki ”...*ennen-
hän lapset puettiin valmiiksi ja nyt saatetaan istua vaikka kuinka kauan lattialla
miettimässä, mitä laitetaan päälle ja miksi...*” kuvaa hyvin tätä muutosta. Tutkimuksen lisääntyessä alalta on lapsuudelle annettu itseisarvo, johon liittyy vahvasti lapsen oikeus omaan elämäänsä. Lasten toiveet ja ajatukset eivät ole vain

lapsen omaa maailmaa, johon aikuisten ei tarvitse tarttua. Ne voidaan nähdä toiminnan lähtökohtana toiminnan suunnittelussa myös varhaiskasvatuksessa.

Toisaalta osallisuuspuhe voidaan ymmärtää niin, että lapsille sysätään liian suuri vastuu ja heidät altistetaan sellaiselle päätöksenteolle, johon he eivät vielä ole valmiit ja huolta herättää Helin ym. (2017) mukaan kasvattajan roolin ymmärtäminen ”toiveiden tynnyrinä”. (Helin ym. 2017, 18). Osallisuuteen voidaan liittää käsitys rajattomuudesta, vaikka kyse on pohjimmiltaan keskustelusta ja samalla oman toiminnan vaikutuksen huomion opettelemisesta. Mahdollisuus valita tuo mukanaan velvollisuuden valintojen seurauksien muodossa. Näin ollen osallisuus ei ole rajatonta, vaan yhdessä yhteisin säännöin aktiivista toimimista.

Opettamalla lapsia omatoimisuuteen, luovaan ja innovatiiviseen ajatteluun sekä ongelmanratkaisukyyn ja valintojen tekemiseen tämän mahdollistavassa ympäristössä kasvatamme näitä taitoja lapsissa. Toimintakulttuuri, joka mahdollistaa lasten vaikuttamisen ja osallistumisen tukee lasten valmiuksia keskustelemaan kulttuuriin. (Kataja 2017, 48-49, 57.) Kuitenkin, jos osallisuus sanana ymmärretään eri tavoin, voi se haastaa arjessa tapahtuvaa työtä. Kasvatustiimeissä olisi-kin syytä avata käsitystä ja puhua siitä avoimesti. Jos toisaalta osallisuus koetaan lapsen päätösvallan ylikorostamisena tai toisaalta mahdollisuutena valita valmiista askartelumalleista mieleisin, kasvatustyö muuttuu haasteelliseksi. (Varpa-
nen 2017, 121.) Tämäkin tuli osaltaan esiin tutkimustuloksista, etteivät kasvattajat vielä ole kovin rutinoituneita palautteen antoon ja reflektiiviseen työotteeseen.

Osaltaan tämän opinnäytetyön tarkoitus oli saada selville varhaiskasvatuksen opettajien mielteitä taidekasvatuksen mahdollisuuksista lasten osallisuuden vahvistamiselle. Lasten taiteellinen kokeminen ja ilmaisu nähtiin positiivisena keinona vahvistamaan lapsen itseilmaisun taitoja sekä lapsen itsetunnon kehityksen tukena. Taiteellisella ilmaisulla ja taidekasvatuksella koettiin olevan mahdollisuus vaikuttaa lasten ryhmäytymiseen ja sen koettiin tukevan lasten sosiaalisia suhteita. Taidekasvatuksella ja antamalla mahdollisuuksia monenlaiseen taiteelliseen ilmaisuun koettiin voivan vaikuttaa lasten yksilöllisiin tuen tarpeisiin antamalla kasvattajille uusia työvälineitä ja toimintatapoja tukea lasten kehitystä. Näin

ollen taidekasvatuksen koettiin vahvistavan myös lasten osallisuutta, mutta vain, jos kasvattajat tämän tiedostavat ja käyttävät sitä hyväksi.

Huomioitavaa on myös, että varhaiskasvatuksessa toimiva kasvattaja on mahdollisesti lasten ensimmäinen ja ainoa taidekasvattaja. Taidekasvatukseen liittyy omia haasteita jo kasvattajan oman osaamisen suhteen, mutta se vaatii myös lasten aktiivista havainnointia sekä läsnäoloa. Kasvattajan on osattava tunnistaa lasten yksilöllisiä tarpeita ja tukea jokaista lasta hänen vaatimalla tavalla. Ruokonen (2020) nostaakin tähän taidekasvatukseen, joka antaa mahdollisuuksia kasvattajille tukea lapsia heidän lähikehityksensä vyöhykkeellä taiteen antaminen välinein yhdessä leikin kanssa. Kasvattajan tulee olla se, joka mahdollistaa yhdenvertaiset mahdollisuudet lapsille taiteelliseen kokemiseen ja taiteisiin tutustumiseen. (Ruokonen 2020, 7.) Nämä tulivat esiin myös omassa tutkimusaineistossani ja koen, että haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat kokivat taiteen merkityksellisyyden lapsille ja pyrkivät sitä pedagogiikassaan heille tarjoamaan.

Osana johtopäätöksiä ja pohdintaa vertaan aineistosta saatuja kokemuksia Vantaan kaupungin TAIKAVA-hankkeeseen ja siitä saatuihin hyötyihin. Voidaan sanoa, että aineistossa korostui ehkä perinteinen tapa toteuttaa taidekasvatusta varhaiskasvatuksessa; se oli mukana päivän toiminnoissa ja sen kuvattiin hyödyntävän kasvattajan toimintaa ja tukevan lasten kehitystä, mutta toiminta ei lopulta ole ehkä kovin pitkäjänteistä ja suunnitelmallista. Toisaalta myös aineistosta nousseen käsityksen mukaan työn haasteista ja lasten toimintaan mukaan saamisesta sekä tukemisesta ja omien kokemusteni kautta kerätyn havaintojen kautta voisi ajatella TAIKAVA-hankkeen toimintamallista olevan hyötyä myös Tornion varhaiskasvatuksessa. Tällä hetkellä Tornion kaupungin varhaiskasvatuksen pedagogiikka painottuu leikkiin ja sen kehittämiseen, mutta osaltaan aineisto antoi vihjeitä siitä, että taiteelliseen toimintaan ja taidekasvatukseen voisi olla hyvä saada lisää koulutusta ja näin yhdistää sitä leikin kanssa yhteneväiseksi kokonaisuudeksi, jolla vahvistetaan lasten osallisuutta ja tuetaan myönteistä kasvua sekä kehitystä. Kuten eräs haastateltavista varhaiskasvatuksen opettaja ilmaisi kysyttäessä taiteellisten toimintatapojen kouluttautumismahdollisuuksista:

”Todellaki kun nyt meillä on ollu se leikki keskiössä niin nyt mie haluaisin et sitä just tavallaan ku se on niinku yleensäkin tuolla selkäytimessä sitten me

saatais niinku lisää työkaluja, että sitä leikkiä vois sitte lähteä käsittelemään vielä laajemmin just tämän taidekasvatuksen avulla ku siihen kuuluu kuitenkin niin vahvasti paljon asioita.” V6

Työkaluiksi haastateltava mainitsi erilaiset taiteelliset toimintatavat, joihin toivoi lisää koulutusta. Myös TAIKAVA-hankkeesta tehdyssä raportissa koettiin leikin aseman vahvistuneen taidepedagogin työpanoksen avulla (Halme ym. 2016, 17). Näin ollen voisi olla mahdollista, että tarjoamalla enemmän tietoa ja koulutusta sekä alan osaamista varhaiskasvattajien pedagogisen työn avuksi, voitaisiin myös vahvistaa tavoitteita leikin kannalta. Nämä yhdistämällä voitaisiin luoda uusia toimintatapoja, joiden avulla lasten toimintaa ja osallisuutta tuettaisiin. Tämä ei kuitenkaan onnistu ilman kasvattajien avointa asennetta ja halua oppia uutta. Kuten aineistosta ilmeni useassa puheenvuorossa, että nyt kun toimintaa on saatu muutettua enenevässä määrin joustavammaksi ja aikuisjohtoisista tuokiosta pyritään pois päin, voisi mielet olla avoimia myös muuttamaan toimintaa yhä enemmän projektimaiseen suuntaan. Tähän apuna voisi olla myös taiteelliset työmuodot, joita integroidaan päivän toimintoihin. Tämä oli myös TAIKAVA-hankkeen yksi tavoitteista ja loppuraportin mukaan siinä onnistuttiin yhdistämällä taiteellisen toiminnan elementtejä arjen pedagogiikkaan (Halme 2015, Halme ym. 2016, 17).

TAIKAVA-hankkeen aikana taidepedagoginen työ lisäsi pedagogista osaamista ryhmissä ja vahvisti näin ryhmän kasvattajien mahdollisuuksia tukea lasten kasvua (Halme ym. 2016, 17-18). Osaltaan omien kokemusteni mukaan avustajat voivat olla ryhmissä se revityin apu, joka joustaa suuntaan, jos toiseen ja työhön kuuluu paljon muutakin kuin lapsiryhmässä olemista. Kuitenkin tuen tarpeet lapsilla ovat lisääntymässä määrissä ja ryhmissä saattaa olla useitakin lapsia, joilla on yksilöllisen tuen tarpeita. Tämä haastaa kasvattajia pedagogiikkaa suunnitella ja toteuttaessa. Vantaalla tämä ratkaistiin taidepedagogien palkkaamisella ja tulokset ovat olleet hyviä. Tällä tavoin on myös kyetty työllistämään taiteenalojen ammattilaisia uusiin työtehtäviin. Itse koen, että tämä ratkaisu on kaikkia osapuolia tukeva ja toivoisin näkeväni samansuuntaista myös Torniossa. Tämä voisi olla yksi niistä ennaltaehkäisevistä työmuodoista, joilla lasten välistä kasvavaa eriarvoisuutta kyettäisiin hillitsemään ja toteuttamaan samalla laadukasta varhaiskasvatusta.

Omasta mielestäni taiteellisen toiminnan ja lasten taidekasvatuksen tutkimus on ajankohtaista ja sille tuntuu olevan myös kehittämisen tarvetta. Laaja-alainen taidekasvatus on osana varhaiskasvatuksen laatua ja sitä kehittämällä parannetaan myös varhaiskasvatuksen pedagogista laatua. Osaltaan Ruokosen (2020) artikkelissa noussut huoli taidekasvatuksen toteuttamisesta päiväkotiyksiköissä nostaa esiin sen faktan, että taidekasvatuksen laatua tulee systemaattisesti kehittää ja arvioida yksiköiden tapaa sitä toteuttaa. Kun huomioidaan taiteellisen ilmaisun ja kokemuksen hyödyt lapsille, ei voida olla välittämättä siitä, onko taidekasvatus riittävää ja tarpeeksi pedagogisesti laadukasta. Itse näkisin, ettei taidekasvatus voi ikinä olla vain lasten omaehtoista piirtelyä ja askartelua, joksi moni sen tuntuu kuitenkin mieltävän. Omassa aineistossa taidekasvatus nähtiin osana lasten osallisuutta ruokkivaa toimintaa, mutta sen toteutukseen ei välttämättä jokaisessa yksikössä kiinnitetty niin suurta huomioita kuin soisi olevan ja miten se varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa edellytetään olevan.

Omalla opinnäytteelläni toivoin olevan vaikutusta taiteellisen toiminnan hyödyntämisessä lasten osallisuuden kysymyksiin. Sain positiivista palautetta haastateltavilta varhaiskasvatuksen opettajilta aiheeni ajankohtaisuudesta ja sen tärkeydestä. Osaltaan koettiin, että haastattelutilanne ja keskustelu avasi käsityksiä omasta taiteellisesta osaamisesta ja sen laajemmasta hyödyntämisestä sekä muistutti haastateltavia taidekasvatuksen merkityksellisyydestä. Pysin tätä aiheita viemään vielä eteenpäin myös tulevaisuudessa ja pitämään yllä keskustelua taiteellisen toiminnan merkityksellisyydestä lasten itseilmaisun ja osallistumisen kanava sekä ryhmän sosiaalisten suhteiden vahvistajana. Osaltaan aiheesta voisi tehdä myös jatkokehitystä, jossa taidekasvatusta lähdettäisiin vahvistamaan Tornion alueen päiväkotiyksiköissä. Tämä voisi olla yhtenä keinona myös laadun kehittämiseen.

Oma opinnäytetyön prosessini, joka alkoi sieltä orientaatioluennolta ja on jatkunut tähän päivään, on ollut pitkä. Siihen on liittynyt rauhallisia suvantovaiheita, jolloin työ on ollut vain ajatuksissa mukana sekä aktiivisen tekemisen vaiheita. Jälkimmäiset ovat osaltaan olleet myös raskaita, mutta koen oppineeni alan teoretietoa ja syventänyt jo oppimaani vielä enemmän. Tutkimusprosessiini on kuulunut suuri määrä aiheen tutkimustietoa, ajankohtaisia artikkeleita ja uutisia. Nämä

kaikki ovat lisänneet ammatillista osaamistani, vaikka vain osa on päässyt lopulliseen tutkimusraporttiini mukaan. Osaltaan haastattelut varhaiskasvatuksen ammattilaisten, varhaiskasvatuksen opettajien kanssa ovat antaneet uusia näkökulmia varhaiskasvatustyöhön ja siihen liittyviin kysymyksiin. Lasten osallisuus on noussut yhä keskeisemmäksi ajattelutavaksi itselläni ja koen sen johdattavan myös tulevaa työtäni hyvin vahvasti.

LÄHTEET

Askola-Vehviläinen, S. 2016. Taidekasvattajat varhaiskasvatuksessa hankkeesta uusiutuvaa varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa. Taikavahanke. 26.4.2016. Viitattu 19.2.2020.

<https://taikava.wordpress.com/2016/04/28/taidekasvattajat-varhaiskasvatuksessa-hankkeesta-uusiutuvaa-varhaiskasvatuksen-pedagogiikkaa/>

Brotherus, A. & Kangas, J. 2018. Leikkiympäristön haasteet ja rajoitukset lasten osallisuudelle. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry ja tekijät. 20-34.

Halinen, H. 2015. Eskarilaisten joukkoon kuulumisen kokemuksia- Mukana Taikava-hankkeessa. Helsingin yliopisto. Kasvatustiede. Pro gradututkielma. Viitattu 28.4.2020.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/158110/hannamari_halinen_pg_2015.pdf?sequence=2

Halme, K. 2015. Miten taide saadaan nivottua osaksi lasten päivittäistä toimintaa? Taikavahanke. 29.10.2015. viitattu 19.2.2020.

<https://taikava.wordpress.com/2015/10/29/miten-taide-saadaan-nivottua-osaksi-lasten-paivittaista-toimintaa/>

Halme, K., Halinen, H. & Karimäki, R. 2016. Varhaiskasvatuksen ja lastenkulttuurin uusia moniammatillisia toimintatapoja luomassa. Teoksessa K. Halme, R. Karimäki & S. Rusanen (toim.) Taiteen taikaa varhaiskasvatukseen – TAIKAVA-kehittämishankkeen raportti 2014-2016. Helsinki: Grano Oy, 11-20.

Hart, R. 1992. Children's participation. From tokenism to citizenship. Florence: UNICEF. Viitattu 14.4.2020. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf

Helin, E., Kola-Torvinen, P. & Tarkka, K. 2018. Osallisuus ja osallistuminen varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa- Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry ja tekijät, 11-19.

Heikka, J., Kettukangas, T., Fonsén, E. & Vlasov, J. 2018. Lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen pedagoginen suunnittelu. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa- Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry ja tekijät, 35-45.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Kustantaja Pedatieto Oy.

Kangas, K. & Rusanen, S. 2018. Esi- ja alkuopetuksen kulttuuriset tehtävät kuvataiteen ja käsityön näkökulmista. Teoksessa S. Rusanen, M. Kuusela, K. Rintakorpi & K. Torkki (toim.) Mun kuvista kulttuuriin- kuvataidetta esi- ja alkuopetukseen. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, 156-171.

Kananen, J. 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja- sarja.

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja- sarja.

Kataja, E. 2018. Onko kaikilla vauvoilla keltaiset haalarit? -arjen tarinoita osallisuuden toimintakulttuurissa. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa- Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry ja tekijät, 46-62.

Keloneva, R. & Niskala, R. 2019. Vasu tuli, mikä muuttui? Tornion kaupunki. 22.8.2019. Viitattu 21.2.2020. <https://www.tornio.fi/blogi/vasu-tuli-mika-muuttui/>

Leinonen, J. 2010. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen päiväkodin toimintakulttuurissa. Tilastollinen tutkimus osallisuuden tasomallista. Helsingin Yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro Gradututkielma. Viitattu 28.4.2020. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23778/lapsenos.pdf?sequence=1>

Leinonen, J. & Venninen, T. 2012. Designing learning experiences together with children. Procedia- Social and Behavioral Sciences 45, 466-474. Viitattu 24.4.2020. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/211433/1_s2.0_S1877042812023191_main.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Opetushallitus. 2019. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Viitattu 27.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Pentikäinen, L. 2006. Kuvataidekasvatuksen poluilla. Teoksessa Lapsi ja taide- puheenvuoroja taidekasvatuksesta. Helsinki: Cultura Oy, 27-35.

Piironen, L. 2006. Leikistä vauhtia taidekasvatukseen. Teoksessa Lapsi ja taide- puheenvuoroja taidekasvatuksesta. Helsinki: Cultura Oy, 20-26.

Pääjoki, T. 2017. Lasten taiteellinen toimijuus. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 109-120.

Rintakorpi, K. Rusanen, S. & Kuusela, M. 2018. Kuvataiteen oppimispolkuja esiopetuksesta alkuopetukseen. Teoksessa S. Rusanen, M. Kuusela, K. Rintakorpi & K. Torkki (toim.) Mun kuvista kulttuuriin- kuvataidetta esi- ja alkuopetukseen. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, 15-19.

Ripatti, T. 2016. "Se itseilmaisun riemu ja yhdessä tekeminen kantaa" – Taidepedagogiset keinot 3-5- vuotiaiden lasten yhteistoiminnan ja inklusion edistäjinä. Teoksessa K. Halme, R. Karimäki & S. Rusanen (toim.) Taiteen taikaa varhaiskasvatukseen – TAIKAVA-kehittämishankkeen raportti 2014-2016. Helsinki: Grano Oy, 217-227.

Rissanen, M-J. & Mustola, M. 2018. Lastenkulttuuri. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy, 293-306.

Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy.

Ruokonen, I. 2020. Varhaiskasvatuksen taidekasvatus- Leikkiä, lumousta, oppimista ja hyvää elämää. Helsinki: Varhaiskasvatuksen opettajien liitto VOL. Viitattu 23.4.2020. https://www.vol.fi/uploads/2020/02/de8a96fe-varhaiskasvatuksen-taidekasvatus_suomi_low.pdf

Ruokonen, I. & Rusanen, S. 2009. Esteettinen kasvattaja kulttuurisena kasvattajana. Teoksessa I. Ruokonen, S. Rusanen & A-L. Välimäki (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa- iloa, ihmettelyä ja tekemistä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 10-15.

Rusanen, S. 2009. Lapsen kuvista kulttuurin kuviin. Teoksessa I. Ruokonen, S. Rusanen & A-L. Välimäki (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Yliopistopaino, 48-55.

Rusanen, S. 2018. Karhunkierros lasten omiin kuvakulttuureihin ja taiteen maailmoihin. Teoksessa S. Rusanen, M. Kuusela, K. Rintakorpi & K. Torkki (toim.) Mun kuvista kulttuuriin- kuvataidetta esi- ja alkuopetukseen. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, 37-54.

Rusanen, S., Kuusela, M., Rintakorpi, K. & Torkki, K. 2014. Musta tuntuu punaiselta. Kuvataiteellinen toiminta varhaisiässä. Helsinki: Lasten keskus ja Kirjapaja Oy.

Salo, U-M. 2015. Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbäck (toim.) Umpikujasta oivallukseen. Reflektiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy. 166-190.

Seirala, V. 2012. Eläköön taidekasvatus! Kuntaliiton verkkojulkaisu. Viitattu 14.3.2020. <https://docplayer.fi/1572483-Viivi-seirala-elakoon-taidekasvatus.html>

Shier, H. 2001. Pathways to participation. Viitattu 14.4.2020.
https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Tornion kaupungin varhaiskasvatuksen toimintavuosisuunnitelma 2019-2020. 2019. Sivistyslautakunta 28.8.2019 §88. Viitattu 21.2.2020.
https://www.tornio.fi/wp-content/uploads/2019/11/Varhaiskasvatuksen_toimintavuosisuunnitelma-2019-2020.pdf

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Turja, L. 2011. Lapset osallisina- Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus tänään. Suomen varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. 5/2011. 24-35.

Turja, L. 2017. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 38-55.

Turja, L. & Vuorisalo, M. 2017 Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippanen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino, 36-55.

Varhaiskasvatuslaki 13.7.2018/540.

Varpanen, J. 2017. Vapaus, demokratia ja lasten jaettu todellisuus osallisuuden ytimessä. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa- Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry ja tekijät, 120-134.)

Varttinen, P. 2016. Lapsen todellisuus ohjaamassa kasvattajaa – esimerkkejä lapsen kohtaamisesta päiväkotiarjessa. Teoksessa P. Roos (toim.) Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy. 138-151.

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. VVK-Metro Varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö. Viitattu 24.4.2020.
http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.

LIITTEET

- Liite 1. Informaatio kirje haastattelua varten
- Liite 2. Teemahaastattelurunko
- Liite 3. Suostumus haastatteluun osallistumiseen ja tietojen käyttämiseen
opinnäyteyön raportissa

Liite 1. Informaatiokirje haastattelua varten

Hei! Olen viimeisen vuoden sosionomiopiskelija Lapin AMK:sta ja valmistelen opinnäytetyötäni. Opinnäytetyöni aiheena on lasten osallisuus ja sen vahvistaminen taiteellisen ilmaisun avulla. Työ on laadullinen tutkimus aiheesta, jossa tietoperusta pohjaa lapsen osallisuuteen ja sen merkitykseen niin lapselle kuin myös kasvattajan työlle. Tavoitteenani on selvittää, voiko taidekasvatus ja lasten taiteellinen ilmaisu vahvistaa lasten osallisuutta ja mahdollistaa uusia toimintatapoja varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa toteuttaessa.

Etsin haastatteluun varhaiskasvatuksen opettajia, jotka ovat kiinnostuneet taidekasvatuksesta osallisuuden vahvistajana. Oletko sinä yksi heistä?

Haastatteluissa pyrin kartoittamaan haastateltavien ajatuksia lasten osallisuudesta sekä taidekasvatuksesta ja sen mahdollisuuksista. Haastatteluista keräämääni materiaalia tulen käyttämään opinnäytetyöni aineistona yhdessä aiheesta hankkimani teorian tiedon kanssa. Haastattelut tulevat olemaan teemahaastatteluja, jotka mahdollistavat aiheen ympärille vapaammin liittyvän keskustelun. Haastatteluissa tulen käyttämään nauhuria ja haastattelun jälkeen muutan materiaalin kirjalliseen muotoon sekä tuhoan alkuperäiset nauhoitteet. Haastateltavat tulevat esiintymään lopullisessa kirjallisessa raportissa anonyymeinä.

Koska aiheesta löytyy varmasti paljon erilaisia näkemyksiä ja arvokasta tietoa kasvattajilta, toivoisin laajaa kiinnostusta aiheeseen sekä halua osallistua haastatteluun.

Koen tutkimuksesta saadun tiedon tulevan hyödyntämään alaa ja mahdollisesti vaikuttaa kasvattajien toimintatapoihin tuoden niihin lisää osallisuutta lisääviä mahdollisuuksia.

Jos kiinnostuit tai asiasta heräsi kysyttävää, otathan yhteyttä mahdollisimman pian, viimeistään **13.3.2020 mennessä** joko puhelimitse numeroon +358407706018 tai sähköpostiosoitteeseen katri.paavalniemi@edu.lapinamk.fi.

Kiitos mielenkiinnosta ja ajastanne!
Yhteydenottoja odotellen
Katri Paavalniemi
Sosionomi koulutus (AMK) Lapin ammattikorkeakoulu

Liite 2 Teemahaastattelurunko

Lasten osallisuus ja sen vahvistaminen taiteellisen ilmaisun avulla

Tutkimuskysymykset opinnäytteessäni on

Kuinka saada lasten osallisuutta vahvistettua varhaiskasvatuksessa?

sekä

Voiko taiteellisella ilmaisulla lisätä lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa?

Teemahaastattelurunko:

Taustatiedot

- Ammatti
- Kauan tehnyt töitä varhaiskasvatuksessa

Lasten osallisuus

- Miten osallisuus määritellään
- Osallisuuden pedagogiikka; hyödyt ja haasteet
- Miten lasten osallisuus näkyy päiväkodin eri toiminnoissa
- Miten lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen
- Miten aikuinen voi omalla toiminnallaan lisätä osallisuutta
- Miten oppimisympäristö edistää/rajoittaa lasten osallisuutta

Taiteellinen ilmaisu ja taidekasvatus

- Miten ymmärrät taidekasvatuksen
- Miten yksikkösi kannustaa taidekasvatukseen
- Millä tavoin taidekasvatusta toteutetaan
- Toivoisitko lisää opastusta taidekasvatuksen toteuttamiseen
- Minkä merkityksen taidekasvatus työssäsi saa
- Mitä hyötyä/ tavoitteita taidekasvatuksella
- Miten oppimisympäristö edistää/rajoittaa taiteellista ilmaisua
- Miten taidekasvatus ja taiteellinen ilmaisu yhdistyy osallisuuteen
- Voiko taiteellinen ilmaisu lisätä mielestäsi osallisuutta, millä tavoin
- Toiminnan projektimaisuus
- Taiteellisen ilmaisun integrointi, eri toimintatapoja

Leikki

- Leikin merkitys osallisuuteen
- Miten oppimisympäristö edistää/rajoittaa leikkiä
- Miten taiteellinen ilmaisu ja leikki yhdistyy

Kiitos osallistumisesta!

Liite 3. Suostumus haastatteluun osallistumiseen ja tietojen käyttämiseen opinnäytetyön raportissa

SUOSTUMUS HAASTATTELUUN OSALLISTUMISEEN JA TIETOJEN KÄYTTÄMISEEN OPINNÄYTETYÖN RAPORTISSA

Keskusteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Keskustelu nauhoitetaan ja nauhoitusta käytetään ainoastaan aineiston analysointiin. Aineistoa säilytetään huolellisesti ja sitä ei levitetä muuhun käyttöön. Analysoinnin jälkeen nauhoitukset tuhotaan. Keskusteluun osallistuneiden henkilöllisyys ei selviä tutkimuksesta. Tutkimusta ohjaa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistukset hyvästä tieteellisistä käytännöistä. Tutkimustyössä sekä sen raportoinnissa noudatetaan rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012).

Huomioithan, että opinnäytetyöraportit ovat julkisia asiakirjoja.

Annan luvan antamieni tietojen käyttöön opinnäytetyössä ja sen raportoinnissa.

Kiitos osallistumisesta!